

CÂMÎ-İ RÛMÎ (MISRÎ) VE SA'ÂDETNÂME'Sİ

Cihan OKUYUCU*

Özet

Tezkirelerde çok zaman mahlasdaşlarıyla karıştırılan şâirlerden biri de Câmi-i Mısri'dir. Şâir hakkında dağınık tezkire bilgileri dışındaki en güvenilir kaynak Sa'âdetnâme adını verdiği *Ravzatü's-Şühedâ* tercümesidir. Yine Mısır'da yaşayan ve kendisi gibi kâtiplikle uğraşan oğlu Kelâmî'nin yeni ortaya çıkan *Sehernâmesi*'nde de şâir hakkında bazı tamamlayıcı bilgiler mevcuttur.

Bu bilgilerden onun Mısır'da sipahi oğlanları zümresinden olduğu, bir veba salgınında 4 oğlunu birden kaybettiği, o sıralarda çıkan bir selde hasar gören Kabe'nin tamiriyle görevlendirildiği, dönüşte de 960/1552-53 yılında *Sa'âdetnâme*'yi yazdığı anlaşılıyor. Yer yer manzumelerle süslenmiş olan bu hacimli tercüme *Ravzatü's-Şühedâ*'nın en başarılı tercüme arasında yer alır. Bunun dışında da bazı şiirlerine muhtelif mecmualarda tesadüf edilen Câmi hakkındaki bilgiler şimdilik bunlardan ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Câmi-i Mısri, Sa'âdetnâme, Ravzatü's-Şühedâ, Kelâmî.

CÂMÎ-İ MISRÎ (RÛMÎ) AND HIS SA'ÂDETNÂME

Abstract

One of the poets whose pseudonyms (mahlas) was confused with other poets' in the classical biographic sources (tezkires) is Câmi-i Mısri. Except the disordered/unclassified informations in the Tezkires, the most reliable source on his life is *Sa'âdetnâme* which is the translation of the *Ravzatü's-Şühedâ*. There is also some complementary information on him in *Sehernâme* which was written by his son Kelâmî who lived in Egypt and worked as a clerk (kâtip) like his father. It is understood from these information that he was from the military class (sipahî oğlanları) and during a plague epidemic his four sons were died; after this he was appointed with reconstructing the Ka'be which was damaged at that time and after finished this job and returned back in the 960/1552-53 wrote his *Sa'âdetnâme*. This work which was extended with pieces of poems

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, okuyucu@yildiz.edu.tr

(manzume) is placed among the most successful translations of the *Ravzatü'-Şühedâ*.

Key Words: Câmî-i Mısırî, Sa'âdetnâme, Ravzatü'ş-Şühedâ, Kelâmî.

Gibb'in ifadesiyle bütün bir toplumun koro hâlinde şiir söylediği 16.yy. Osmanlı toplumunda merkezî önemi haiz İstanbul saray muhiti dışında, devletin önemli kültür merkezlerinde de muhtelif şiir çevrelerinin teşekkül ettiği görülür. Bu çevrelerden biri de Osmanlı idaresine girdikten sonra bilhassa devlet bürokrasisine mensup çok sayıda şâirin oluşturduğu Mısır-Türk şiir çevresidir. Merkezden uzak oluşları bakımından bir kısmı dönem tezkirelerine giremeyen yahut girmeleri durumunda da çok zaman hak ettikleri yeri bulamayan bu tip şâirlerden ikisi de askerî görevlerle Mısır'da yaşayan Câmî-i Rûmî ve onun yine kendisi gibi asker olan oğlu Kelâmî-i Rûmî'dir. Biz şimdiye kadar daha çok Kelâmî-i Rûmî ve onun Mısır'daki Osmanlı idaresi hakkında mühim bilgileri ihtiva eden *Vekâyi-i Alî Paşa* isimli eseri etrafında muhtelif araştırmalarda bulduk, tebliğler sunduk. (bkz. kaynakça) Bu yazıda ise şâirin babası Câmî-i Rûmî ve maktel türündeki eseri *Sa'âdetnâme* ele alınacak ve mevcut bilgilerin bazı yeni bilgilerle tamamlanmasına gayret edilecektir.

I. Câmî-i Rûmî

Câmî Hakkında Genel Bilgi: Bazı klâsik biyografik eserlerde ismine tesadüf edilmekle birlikte S. N. Ergun'un, *Türk Şâirleri*'ndeki Câmî maddesi (Ergun: 1946, II/900-904) haricinde yakın zamanlara kadar ilim câmîasının ihmal edilmiş isimlerinden biri olarak kalan şâir hakkında şimdilik yapılmış en geniş çalışma Mustafa Uzun tarafından yazılan DİA'daki ansiklopedi maddesidir. (Uzun: 1993, VII/102-103) Uzun, sözkonusu maddede Câmî hakkında tezkirelerin verdiği bilgilerle şâirin *Sa'âdetnâme* isimli eserinde bizzat kendisi hakkında verdiği malumatı hülâsa ediyor. Bu bilgilere ilave olarak şu sıralarda neşre hazırladığımız, şâirin oğlu Kelâmî'ye ait *Sehernâme* isimli mesnevîde de Câmî portresine katkı olabilecek bazı yeni bilgiler mevcuttur. Dolayısıyla biz bahsi geçen maddedeki bilgileri elimizdeki bu yeni kaynakla kısmen tashih ve ikmale çalışacağız. Kaynaklarda Câmî mahlaslı toplam 6 şâir mevcuttur (İpekten: 1998, 81-82) Tezkirelerin sıklıkla bu kişilerle ilgili bilgileri karıştırdıkları görülüyor. Kaynaklar arasında Câmî-i Rûmî'ye yer veren ilk tezkire Latîfî tezkiresidir. Ancak eserinde şâirimizin adı, ailesi, memleketi ve memuriyeti ile ilgili hiçbir şey söylemeyen Latîfî'den bütün öğrenebildiğimiz, Câmî'nin İran taraflarında çok dolaştığı ve Mollâ Câmî'den el aldığı, uzlete mail olduğu ve halka karışmadığı ilh. hususlarından ibarettir. (Canım: 2000, 208-9) Eserini 1546 yılında kaleme alan Latîfî -ölümünden söz etmemekle

birlikte-şâirden mâzî sigasıyla bahsediyor. Oysa aşağıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Câmî'nin bundan çok sonraları hâlâ hayatta olduğu kesindir. Bu bakımdan Latîfi'nin bahsettiği Câmî muhtemelen, Hasan Çelebi ve *Künhü'l-Ahbâr*'da tanıtılan Kastamonulu Câmî olmalıdır. (İsen: 1994, 133; Kutluk: 1978, I/245-6) Diğer bir karışıklık da Câmî-i Rûmî ile Âşık Çelebi'nin "Câmî" (Kılıç: 2010, I/453), Kınalızâde'nin ise "Câmî Beg" diye bahsettiği (Kutluk: I/245-6) İstanbul-Davutpaşalı Câmî arasındadır. Eserinde her iki şâire yer veren Âlî, Gelibolulu ve asıl adı Ahmed olan Câmî-i Rûmî'yi Kânûnî (İsen: 202) devri şâiri sayarken; adı Câmî Bey olup saray atmacabaşısı iken bilahere muhtelif yerlerde sancak beğliği yapan diğer şâiri ise II. Selim devri şâirleri arasında gösteriyor. (İsen: 297) Her iki mahlasda şâirin ordu mensubu olması ve Mısır'da bulunmaları bazı kaynakları şaşırtmış olmalıdır. Câmî, aşağıda özeti verilecek olan eserinde (*Sa'âdetnâme*) birçok defa mahlasını vermekte ancak isminden söz etmemektedir. Buna mukabil oğlu Kelâmî, babasından söz ederken Gelibolulu Âlî'nin verdiği bilgiyi doğrulamaktadır. Şâir, kaynaklarda - Mollâ Câmî ile karışmaması için- Câmî-i Rûmî ve uzun süre Mısır'da kaldığı için de Câmî-i Mısırî lakaplarıyla anılır. Bu genel hülasadan sonra tezkireler arasında en derli toplu bilgileri ihtiva eden Gelibolulu Âlî'deki Câmî-i Rûmî maddesini verelim:

"İsmi Ahmeddür. Nefs-i Geliboluda tevellüd idüp neşv ü nemâ ve sabâvet âleminde neşe-i hads ü zekâ buldukdan sonra vilâyet-i Mısra gitmiş tarik-i kitâbete sülûk idüp gâh mukâta'a ve gâh rûznâmçe ve muhâsebe hizmetlerine istihdâm olunarak kemâl-i marîfeti ve nazm u nesre müteallik mümâreset ü kuvveti muktezâsınca kat-ı merâtib itmiş. Tâ ki nâzırı'n-nüzzâr rütbesi ile kâmkâr olup ümmîdvâr olduğu menâsibun gâyetine yetmiş. Ve evâhir-i ömründe kurre-i aynı ve hâsıl-ı ömri bir veled-i necîb ü ferzend-i lebibe vâsıl olup li'llahi'l-hamd hânedânımı hâli komayup câ-nişinüm olacak mahdûm-ı dil-pesendüm vardur diyü safâlar kesbin idüp her cihetle şâdkâm u muhassılû'l-merâm iken rûzgâr-ı bî-vefâ ol derdmendün hâsıl-ı ömrin hebâ eyleyüp unfüvân-i cevânîde henüz leziz-i ömrden kâm almadın ve şâhbâz-ı sa'y ü himmeti matlab-ı merâm nahçîrine salmadın ol püser-i hünerveri sâlik-i râh-ı âhîret olmuş. Dermend Câmî'nün safâsı peymânesi şikest olup nîzâm-ı encümen-i maişeti meclis-i sahbâ sonı gibi ihtilâl bulmuş. Felâ-cerem ol sügvâr u pür-gam belâ-yı eyyâm-ı mâtem ile Sa'âdetnâme nâm bir kitâb te'lifine cüll-i himmet itmiş. Mevlânâ Vâiz Hüseyin Kâşifinün Ravzatü's-Şühedâsını terceme semtinden şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ vâkı'a-i şâyiasını yazup nihâyetine iletmiş. Eğerçi ki zebân-ı Fârisîde Vâiz-i büzürgvârun (s.203) ol eser-i latîfi gâyetle 'pesendîdedür ba'dehu lisân-ı şarkî Türkîyle mahlût ve câ-be-câ latîf beyitler ve kıt'alar ile şiyâk u sibâkı merbût olan Hadikatü's-Süedâ ki Monlâ Fuzûlî-i Bağdâdinün müellefâtından bir

mecmûa-i güzidedür. Bu iki kitâb-ı mergûbdan sonra ol güne kitâb te'lif eylemek ve hünerverân-ı âlemün rağbetine mazhar düşüp beğendürmek hakkâ Câmî-i Rûmîye degül asılda bezmgâh-ı maârifü ifezâilün câmîsi olan Hazret-i Mahdûmîye bile mümkün olmamak fehîm olunurken Sa'âdetnâmesi beyne'l-ekâbir şöhret bulması ve şuârâ vü zürêfâ meyânında revâc-ı küllî bulup lâyıık-ı tahsîn olması mumâileyhün evsâf-ı maârifîne besdür. Bundan ziyâde medhine teveccüh nezd-i ukalâdan zâid hevesdür. Egerçi ki bülegâ-yı rûzgâr miyânında karîn-i iştihâr olmuş ebyât u eş'ârı nâdirdür. Lâkin zıkr olunan kitâbda câ-be-câ irâd olunan küt'alar ile rûbâ'ilerinden bir kaç güftârı kifâyet itdüğü zâhirdür. Ve bu ebyât ol silke munharit olanlardandır." (İsen: 202-03)

Câmî hakkındaki en güvenilir bilgiler onun kendi hayatından da bahsettiği *Sa'âdetnâme* isimli eserinin mukaddimesinde yer almaktadır. Aşağıda eser hakkında bilgi verirken iktibaslar yapacağımız bu mukaddime bilgileri Ahdî'deki bilgilerle bazı noktalarda uyuşmakta, bazı noktalarda ise çelişmektedir. Onun Gelibolulu olduğunu söyleyen Ahdî'ye karşılık Câmî, mukaddimedede memleketi ve adı hakkında bilgi vermiyor. Buna mukabil şâirin sipahi oğlanları zümresine mensup olduğunu ve Kânûnî devrinde Mısır'da Hazîne-i Âmire kâtipliği yaptığını anlıyoruz. Keza ömrünün sonlarına doğru sahip olduğu tek evladını kaybettiğini söyleyen Ahdî'ye mukabil Câmî'nin çıkan bir veba salgımında 4 oğlunu birden kaybettiği gibi kendisinin de ağır bir hastalık geçirdiği anlaşılıyor. Yine mukaddimeye göre o bu olaydan sonra Kânûnî tarafından Kabe'nin tamirine nezaret göreviyle Mekkeye gönderildi ve 3 yıl süren tamir süresince burada kaldı. Kânûnî zamanındaki bu ilk önemli tamir Uzun'a göre 1551-55 yıllarına (Uzun: VII/102) J. Wensinck'e göre 960/1553 yılına tesadüf etmektedir. (Wensinck: 1997, VI/9) Şâirimizin de yaklaşık olarak bu tarihler arasında Mekke'de bulunduğu düşünülebilir. Câmî – bahsi geçen önsözde- tamirden sonra İstanbul'a gittiğini orada pâdişâhın lutfuna mazhar olduğunu ve yeniden Mısır'a döndüğünü bildirmektedir. O, Mısır'a döndükten sonra, yukarıda bahsi geçen hastalığı sırasında niyetlenip fiile geçiremediği, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Ravzatü's-Şühedâ* isimli eserinin tercümesine başladı ve bitiminde *Sa'âdetnâme* ismini verdiği tercümesini pâdişâha ithafı etti. Yukarıdaki iktibasta görüldüğü üzere Âlî, onun bu eseriyle İstanbul'da şâir ve âlimler arasında geniş bir şöhret kazandığını haber veriyor. (İsen: 202) M. Uzun, Kınalızâde ve Riyâzî'yi kaynak göstererek bu eser üzerine şâire Mısır'da sancak beyliği verildiğini ve III. Murat (1574-95) devrinde hâlâ bu görevde bulunduğunu belirtmekte ise de yukarıda da belirtildiği üzere bu iki kaynakta bahsi geçen şâir Câmî-i Rûmî değil Câmî Beğ olmalıdır. Keza Uzun, şâirin Mısır'da vefât ettiğini söylemektedir. (Uzun: VII/102) Ancak aşağıya bazı beyitlerini aldığımız *Sehernâme* Câmî'yi, Yemen defterdarlığını takiben -

muhtemelen- Mekke’de vefat etmiş göstermektedir.

Sehernâme’deki Bilgiler: Şimdi yukarıdaki bilgileri Kelâmî’nin *Sehernâme*’de babası hakkında söyledikleriyle karşılaştıralım. Kelâmî eserinde birkaç varaklık bölümü kendisine Kelâmî mahlasının verilmesi vesilesiyle babasına ayırmaktadır (25b-28b). Bu kısımda anlattıklarına göre babası bir gün kendi yaptırdığı güzel bir bağda her biri ilim ve fazilet ehli olan arkadaşlarıyla sohbet ediyormuş. Bu sırada Câmî oğluna bir mahlas bulunması için arkadaşlarına teklifde bulunmuş. Sonra birçok teklif arasında Kelâmî mahlası hüsn-i kabul görmüş. Kelâmî sözün burasında babası hakkında bilgiler vermeye başlıyor. Onun yârân arasında “Câmî-i Rûmî” diye anıldığını, asıl isminin Ahmed olduğunu, saray gılmanlarından iken bir vesileyle Mısır’a gelip yerleştiğini, burada *Ravzatü’ş-Şühedâ*’yı tercüme ettiğini vs. söylüyor:

- 690 *Câmî-i Rûmî idi devrânda*
Böyle yâd eyler idi yârân da
- Âhîr ârâmı arz-ı Mısr oldu*
İhtirâmı bu vech ile buldı
- Sevğ-i taqđîr-i Hazret-i Yezdân*
İtdi bu yirlere anı mihmân
- Bir tarîk ile sevğ olmuş idi*
Dâne-i kûtı bunda bulmuş idi
- Bendegân-ı Dersa’âdetden*
Ya’nî gılmân-ı bâb-ı izzetden
- 695 *Ahmed idi o serverüñ nâmı*
Muħliş-i Hâk taħallüşî Câmî
- 26b *Câmî lafzı ile mülakķab idi*
Edeb-i tâmm ile mü’eddeb idi
- Ṭab’-ı veķķâd ile edîb ü lebîb*
Fâzıl u kâmil ü hasîb ü nesîb
- Tercüme bir kitâb itmiş idi*
Ṭarz-ı maķbûl üzre gitmiş idi
- Şühedâ ravzasını itdi beyân*

İtdi anuñ merātibini ‘ayān

Şâirin bunları takip eden beyitte kullandığı;

700 *Ehl-i şab‘ idi cümle yārānı*
Kāmīl idi tamām-ı dīvānı

ifadeleri iki türlü anlaşılmaya müsaittir. Beyit; baba meclisindeki herkesin olgun kişiler olduğu şeklinde anlaşılabilceği gibi, onu Câmî'nin tam bir dīvân tertib ettiği şeklinde anlamak da mümkündür. Ancak yukarıda Âlî'den naklettiğimiz: “Egerçi ki bülegâ-yı rûzgâr miyânında karîn-i iştihâr olmuş ebyât u eş'ârı nâdirdür. Lâkin zikr olunan kitâbda câ-be-câ îrâd olunan kıt'alar ile rübâ'ilerinden birkaç güftârı kifâyet itdügi zâhirdür” ifadesi bu ikinci ihtimali zayıflatmaktadır. Kelâmî hemen bu beytin altında;

701 *Bir'kaşîde dinilmiş idi be-nām*
Şem‘ vaşfinda idi cümle tamām

sözleriyle babasının söylediği Şem' redifli kasideyi iktibas ediyor. Câmî'nin:

702 *‘Arz ider her şeb turup şevk ile envâr şem‘*
Güyyâ oldu menâr-ı Aḫmed-i Muḫtâr şem‘

matlayla başlayan bu kasideyi Mısır valilerinden Davut Paşa'ya sunduğu anlaşılıyor. Davut Paşa'nın Mısır valiliği 1549-1554 (Mehmed Süreyya: 1996, VI/1812) yılları arasına rastladığına göre bu şiirin yaklaşık tarihi de ortaya çıkmış olmaktadır. Şem' kasidesini iktibas ettikten sonra konuya kaldığı yerden devam eden Kelâmî babasının edebi kişiliğini hararetle medh ederken sözü onun memuriyetlerine getiriyor ve şu bilgileri veriyor:

748 *Ya‘nî.emşâli içre fâyık idi*
Nazar-ı luṭf-ı şâha lâyık idi

İstikâmetle eyleyüp ḫıdmet
ḫıdmeti oldu mûcib-i devlet

750 *Oldı şeyḫü'l-ḫarem emîn-i binâ*
Medfenin anda eyledi Mevlâ

Gerçi çok ḫıdmet eyledi kaleme
İtdi tebdîl ḫâme(y)i ‘aleme

Ümerâ-yı Mıṣırdan olmuş idi
Ḳadr ile i‘tibâr bulmuş idi

28b *Şâḫib-i ḫaşmet idi ehl-i vekâr*

Yemene olmuş idi defterdâr

*Rûhımı şâd.ide Hudâ dâyim
Ola gilmâni hıdmete kâyim*

Vefatın muhtemelen Mekke’de ve Yemen defterdarlığını takiben vuku bulduğunu düşündüren yukarıdaki beyitler, bazı kaynakların verdiği vefatın Mısır’da gerçekleştiği şeklindeki bilgileri tashîh etmektedir.

Vefat tarihi bilinmeyen Câmî’nin, 1003-1004/1594-1595 târihleri arasında Mısır valiliği yapan Kurt Mehmet Paşa’dan sonra yazdığı anlaşılan *Sehernâme* bilgilerine göre bu tarihte artık hayatta olmadığı anlaşılmaktadır. Ergun’a göre, Câmî’nin çeşitli mecmualarda rastlanan kaside, gazel ve müseddeslerinden onun dîvân şiirine her yönüyle vâkîf güçlü bir şâir olduğu anlaşılıyor. Onun bazı tezkirelerde yer almaması İstanbul dışında yaşamasına ve –muhtemelen- dîvân tertip etmemesine bağlanabilir. Şiirleri diğer mahlasdaşlarıyla karışmıştır. Nitekim tezkirelerden sadece Riyâzî ve Kafzâde’deki şiirler ona aittir. Şiirlerinden en tanınmış -yukarıda bahsi geçen- “Şem” redifli kaside ile Habîbî’nin “dedim-dedi” redifli müseddesine yazdığı naziredir. Câmî’nin Habîbî’ye naziresi ilk olarak İsmail Hikmet Ertaylan tarafından *Hayat Dergisi*’nde (nr. 67, s. 5) neşr edilmiştir. Daha sonra S. Nüzhet Ergun bu nazire ile şâirin çeşitli mecmualardan derlediği muhtelif şiirlerini yayımlamıştır. (Uzun: VII/103) Bunlardan:

*Şarınurda gonca iken bir yeşil destâr gül
Tañ degüldür olur ise seyyid-i ezhâr gül*

matlaı ile başlayan kasidenin ileriki beyitlerinden birinde şâir:

*Eski kuluñdur nazar kııl Câmî-i meddâhına
Mâ’il olur bülbül-i hoş-ğâna çün her bâr gül*

demek sûretiyle sultanla olan tanışıklığının eskiliğine de vurguda bulunmaktadır.

II. Sa’âdetnâme ve Ravzatü’s-Şühedâ’nın Diğer Tercümeleri

Câmî’nin eldeki bilinen tek eseri olan *Sa’âdetnâme*, yukarıda da belirtildiği üzere Hüseyin Vâiz’in meşhur eseri *Ravzatü’s-Şühedâ*’nın serbest bir tercümesidir. Bu eserin Câmî dışında başkaları tarafından yapılan 4 tercümesi daha mevcuttur. Biz de konuyu tamamlamak amacıyla, *Sa’âdetnâme*’ye geçmeden önce *Ravzatü’s-Şühedâ* ve diğer tercümeleri

hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.¹

Ravzatü’ş-Şühedâ: *Ravzatü’ş-Şühedâ*, müfessir, mutassavî ve şâir kimlikleriyle öne çıkan ve Kâşifi mahlasıyla bilinen Mevlânâ Kemâlüddîn Hüseyin b. Alî-i Beyhakî-yi Sebzevârî’ye (ö. 1504-1505) aittir. 908/1502’de Hüseyin Baykara’nın kız tarafından torunu Mîrzâ Mürşidüddîn için Farsça olarak yazılan eser, 10 bölüm üzerine bina edilmiştir. Manzum-mensur karışık bir yapıda kaleme alınan eserde, Ehl-i beyt’e yapılan zulümler ile Kerbelâ vak’ası edebî bir mahiyette anlatılmıştır. (Karaismailoğlu: 1999, XIX/16-18)

1. Fuzûlî (ö.1550), Hadîkatü’s-Sü’edâ.

Türk edebiyatındaki en önemli maktellerden biri olan Fuzûlî’nin Hadîkatü’s-Sü’edâ’sı, Kânûnî’nin paşalarından Mehmed Paşa’ya sunulmuştur. Yazılış tarihi belli olmayan eser, Kâşifi’nin kaynak alınan metni gibi manzum-mensur olarak yazılmıştır. Eserde 16 Arapça, 525 Türkçe olmak üzere 541 parça manzume vardır.

Fuzûlî Hz. Hüseyin’in şehadet olayını hikâye ederken; kendisinden önce bu olay etrafından Arapça ve Farsça birçok eserin yazıldığını söyledikten sonra, Kâşifi’nin **Ravzatü’ş-Şühedâ**’sını kaynak aldığını şu ifadelerle bildirmektedir:

“... asl-ı te’lifde *Ravzatü’ş-Şühedâ*ya iktidâ kılup sâyir kütübde olan *nikat-ı ğaribeleri mümkün oldukça ana ilâve kılam...* (Güngör: 1987, 118)

Şeyma Güngör, iki eser arasında yaptığı karşılaştırmadan sonra şu hükme varmaktadır:

“*Fuzûlî konunun hemen tamamını Hüseyin Vâ’iz Kâşifi’den almıştır; fakat Ravzatü’ş-Şühedâ’yı Türkçeye aktarırken esere tam bağlı kalmamış, konuyu takip etmekle beraber bazı kısımları hülasa etmiş, ilaveler yapmış bazı epizotları da eserine almamıştır.*” (Güngör: XXXIX) Fuzûlî ayrıca Ebu Mihnef’in Arapça Maktel-i Hüseyin ve Rادیüddin ibn-i Tavus’un; El-Melhuf fi katle’t-tufûf gibi eserlerinden de istifade ettiğini belirtiyor ve Mukaddimenin sonunda kullandığı kaynakları veriyor.

Fuzûlî ile Câmî’nin eserleri konu çerçevesi bakımından büyük ölçüde paraleldir. Ancak 9 ve 10. Bölümler kısmen birbirinden farklıdır. Bir fikir

¹ Ravzatü’ş-Şühedâ ve çevirileri konusundaki toplu bilgiler bütünüyle Sadık Yazar’a ait “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği” (İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011, s. 900-904) başlıklı doktora tezinden alınmıştır.

vermek için her iki eserin farklı olan bu son kısmının konularını aşağıya alıyoruz:

Sa'âdetnâme:

9. Bölüm: Hz. Hüseyin ve akrabalarının Kerbelada vakasında yaşadıkları

10. Bölüm iki fasıldır: Katliamdan geride kalanların yaşadığı çileler ve zâlimlerin akıbeti

Hadîkatü's-Süedâ:

9. Bölüm: Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kerbelaya gelişi

10. Bölüm: Hz. Hüseyin'in Yezid ordusuyla savaşı. Bu bölüm de iki fasıldır: 1. Hür b. Yezid ve bazılarının öldürülmesi. 2. Hz. Hüseyin ve ehl-i beytin şehadeti

Hatime de 3 Bölüme ayrılmaktadır: 1. Ehl-i Beyt kadınlarının Şama gitmesi. 2. On iki imam hakkında kısa bilgi. 3. Kanuniye ve bu telifi teşvik eden Mehmet Paşaya dua. (Güngör: 1997, XV/20-22)

2. Âşık Çelebi, Âşık b. Alî Nettâ'î (ö. 1572), Tercüme-i Ravzatü's-Şühedâ.

Ravzatü's-Şühedâ'yı Türkçeye aktaranlardan biri de ünlü tezkire yazarı Âşık Çelebi'dir. Latîfî'nin de bu tercümenin varlığından bahsetmesi, onun 953/1546-47'den evvel yazıldığını göstermektedir. Âşık Çelebi, Kâşifi'nin metnini birtakım ilavelerle Türkçeye aktarmıştır. Eserin 3 nüshası günümüze ulaşmıştır.(Güngör: XXVIII)

Eserin Ayasofya Ktp. 3445 numarada kayıtlı nüshasına göre yazar, oldukça sanatlı bir anlatımın olduğu giriş bölümünde devrin padişahını övdükten sonra sözü Kâşifi'nin *Ravzatü's-Şühedâ* adlı eserine getirir ve tercümesi hakkında şunları söyler:

“...hâtıra bu hâtıra lâyh ve sevdâya bu sevdâ fâyh olurdu ki ol kitâb-ı müşgîn-nikâbun hürşîd-i cemâli ufk-ı nikâbdan tulü' ve cemâl-i bâ-kemâli tutuk-ı hicâbdan sütü' idüp hitta-i arz-ı Rûma belki hayta-i her merzebûma ziyâ-yi fevâyidi ve rûşenâ-yı 'avâyidi tâb-bahş u pertev-dıraş ola ve ol gencîne-i defînenün tilsim-ı Acemisi âlât-ı elfâz u 'ibârât ve edevât-ı kinâyât u isti'ârât ile feth olup cevâhir-i zevâhiri dest-i hakkâk-i 'akl-ı çâlâkda miskab-ı tercüme-i pâk ile delinüp ” (9b-10a)

3. Eğirdirli Şerîfî Mehmed Efendi (ö.1578'den sonra), *Şevâhidü's-Şühedâ fî Mekâyidi'l-A'dâ*.

III. Murâd devri şâirlerinden Şerîfî'nin *Şevâhidü's-Şühedâ fî Mekâyidi'l-A'dâ* ismini verdiği eserin bilinen tek nüshası Sadberk Hanım Müzesi'nde yer alan Hüseyin Kocabaş yazmaları arasında, 167 numaradadır. Çok kötü bir yazıyla yazılan nüsha Sadık Yazar tarafından bir makaleyle tanıtılmıştır. (bkz. Yazar: 2009) Bu bilgilere nazaran *Ravzatü's-Şühedâ* ve onun Türkçe tercümeleri gibi manzum-mensur olarak kaleme alınan eser, Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ*'sı ile intihal derecesinde benzerlik arz etmektedir. Şerîfî, Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ* isimli eserinin mensur kısımlarını ihtisar ederek aynen alırken, bazı manzum bölümleri ise bilinçli bir şekilde değiştirerek kendisine mal etmiştir. (Yazar: 2009, 1082)

4. Hâfız Hüseyin el-Kastamonî et-Tosyavî el-Halvetî (ö. 1665'ten sonra), *Ravzatü's-Şühedâ*.

Hayatı hakkında bilgiye ulaşılamayan Hâfız Hüseyin el-Kastamonî'nin eseri, kendisinin verdiği bilgilere göre konuyla ilgili olarak Arapça eserlerden derlenerek yapılan bir tercümedir. Bununla birlikte eserin yapısı ve bölümleri dikkate alınırca, Kâşîfî'nin aynı addaki eserinin tercümesi olması da ihtimal dâhilindedir. Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 683 numarada kayıtlı nüshasında mütercim hamdele ve salvele bölümünden sonra eserinin yazılış sebebini açıkladığı şu bölümle devam etmektedir:

“... işbu hakîr (...) kütüb-i mevâ'ize mütâla'a idüp ekseriyyâ mâh-ı Muharremde ve her eyyâm-ı Âşûrâda (...) Hz. Muhammed Mustâfâ'nın cigergüşeleri (...) Hasan-ı makbûl ve Hüseyin-i mazlûm u maktûl hazretlerini menkabelerini zikr idüp sîneyân-ı mü'minân (...) girye vü âvâz idüp gözlerimizden yaş seylân iderdi. Ba'z-ı ashâb u ahbâb şöyle savâb gördiler ki işbu sultânü's-şühedâ Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'in ahlâk-ı cemîlelerin ve evsâfı hamîdelerin ve sebeb-i şehâdetlerin ve Yezîd (...) ile olan menkabelerin kütüb-i mu'teberâtdan nakl-ı sahîh ve kelâm-ı fasîh ile ulemâ-yı a'lâm nakl itdükleri terâkib-i Arabiyyeyi lisân-ı Türkîye tercüme olunmasını iltimâs itdiler. Gerçi bu ahvâli **Maktel-i Hüseyin** ve **Şevâhidü'n-Nübüvve** ve sâir kitaplarda dahi nakl itmişlerdür (..) tekrâr zikr olunmasın hasen (...) terâkib-i Arabiyyede olan terkîmi lisân-ı Türkîye tercümeye şürû' itdüm ve bu kitâba **Ravzatü's-Şühedâ** ad virdüm.” (2a)

Hâfız Hüseyin, 8 bölüme ayırdığı eserine 1077/1665 tarihinde son vermiştir. Ancak onun hangi eseri kaynak olarak kullandığı tam olarak anlaşılmamaktadır.

IH.Câmî'nin Sa'âdetnâme'si

Hacim bakımından diğer tercümelere hepsini aşan Câmî'nin eseri de şekil bakımından yukarıda özetlenen diğer tercümelere benzer. Bu tür eserlerin adeti veçhile süslü bir nesir dili kullanılan mukaddime kısmı hâriç sade bir ifâdeyi tercih eden Câmî eserinde sık sık bazıları kendisine, diğer bir kısmı ise başka şâirlere ait olan manzumelere de yer vermiş ve eserini renklendirmiştir. Yukarıdaki bilgilere nazaran Fuzûlî ve Âşık Çelebi'nin tercümeleri Câmî'den önceye aittir. Onun hiç olmazsa Fuzûlî'nin eserinden haberdar olmaması düşünülemez. Ancak yazar eseri boyunca birçok kaynak zikrettiği hâlde iki selefenden nedense hiç söz açmıyor. Biz aşağıdaki tanıtımda bu eseri tanıtırken bilhassa yukarıda özetlediğimiz biyografik malumata ait malzemeyi alıntılarla istiyoruz.

Nüshaları: Uzun'un verdiği bilgilere göre kütüphanelerde birçok yazma nüshasına rastlanmasına (TCYK: 455-58) nazaran devrinde sevildiği anlaşılan eserin en eski nüshası 986/1578 târihli Topkapı-Revân Kütüphanesinde 1092 nr. ile kayıtlı nüshadır.

Bu nüshanın da içinde bulunduğu Revân'da kayıtlı 4 nüsha (Revân. nr.1092, 1361,1497 ve Koşuşlar nr.1000) Karatay tarafından yanlışlıkla Hacıhasanzâde Câmî'ye atfedilmektedir. (Karatay: 1969, II/77-78) Aynı şekilde Gölpınarlı da Mevlana Müzesinde 5426 nr. ile kayıtlı nüshayı Hacıhasanzâde'ye ait gösteriyor. (Gölpınarlı: 1972, III/318) Yine Karatay, TSMK, Bağdat Köşkü nüshasını (nr. 290) "Tercüme-i Ravzatü's-Şühedâ" ismiyle kataloğuna almakta fakat bu sefer de eseri "Hasan Câmî-i Mısri"ye atfetmektedir. (Karatay: I/367) Eserin İstanbul Üniv. Kütüphanesi'nde de 3 nüshası (TY 1702, TY 2374-İstinsah târihi 999/1590-91- ve TY 3310), Nuruosmaniye Kütüphanesinde bir nüshası (nr. 3417) ve Millet/Alî Emiri Efendi Kütüphanesi'nde bir nüshası (Şerîyye,1342) mevcuttur. (Uzun: 103). Alî Rıza Karabulut'da da bunlara ilave olarak -bir kısmı yanlışlıkla Hacıhasanzâde atfedilen- şu nüshalar kaydedilmiştir: Süleymaniye-Fatih nr. 3921; Süleymaniye-Esat Ef. nr. 2297; Süleymaniye-Halet Ef. nr. 593; Bayezit-Umumi nr. 3634; Veliyeddin Ef. Nr. 3711; Bursa-Muradiye nr. 1394 ve nr. 5051; Mustafa Fazıl-tarih nr 179; Nuruosmaniye nr. 3412; Mevlana Müzesi nr.2267; Hidiviye Kütüp. nr.8975 (Karabulut. I. nr. 1455 ve c.V.nr. 8476) Bunlar dışında tarafımıza CD'si Doç. Dr. Mustafa Koç tarafından verilen bir de şahıs nüshası mevcuttur. Biz de incelememizde oldukça itinalı bir elden çıktığı anlaşılan ve muhtemelen 17. yy.ın başlarında yazılmış bulunan bu nüshayı -tereddüt ettiğimiz yerlerde diğer nüshalarla da karşılaştırmak suretiyle- esas aldık.

Nüsha özellikleri: CD'ye nazaran II+588s, 23 satır, nesih. Kahverengi

cilt kapakları ayrılmış. İlk iki sayfa altın, diğerleri surh cetvelli. Bazı başlıklar, âyet ve önemli ibareler sürhle yazılmış. Vikâye sayfalarında içerik bilgileri ve bazı önemsiz fevâit mevcut. Metinde yer yer rutubet lekeleri ve güve yenikleri sebebiyle eksilmiş kelimeler var. Biz alıntılarda bu tip eksiklikleri (...) şeklinde gösterdik. Keza sayfa numaralarındaki atlamalar ve tekrarlar dolayısıyla 688 sayfa görünen metin, doğru bir numaralandırmayla 588 sayfa tutmaktadır. Biz de alıntılarda doğru sayfa numaralarını kullandık.

En sonda yer alan temellük kaydında nüsha sahibi kendisi ve kitabı elde edişi hakkında şu bilgileri veriyor: “*İşbu kitâb-ı mergübeyi Der-i ‘aliyyeye vukûbular üçüncü gidişimde o zaman orada âsâr-ı nâdire satmakla meşhur ve Divriğili Hasan Yazıcı demekle marûf zâttan güç hâl ile altı aded sîm mecidiyeye aldım, 6 Teşrin-i sâni sene 1321 (..) Bektaş(?) Karyesi ahalisinden Mehmed Alizade Mehmed Halif*”

Eserin Muhtevası ve Bölümleri: Câmî eserinde tercümesinin konusunu ve onu kaç bölüme ayırdığını şu cümleyle belirtiyor:

“*Ḳavâ'id-i te'lifi on bâb üzre mebnî meḳâ'id-i taşnîfi ibtilâ-yı ba'zî enbiyâ ve meşâyib-i Âl-i 'abâyı müşt Emil ü muḫtevidür.*”
(s.16)

Şâirin bahsettiği bu on bölüm sırasıyla şunlardır:

1. Bazı peygamberlerin ibtilâları: Bu meyânda Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve İsmail, Hz. Yûsuf, Hz. Musa, Hz. Zekeriya ve Yahyâ'nın çektiği eziyetler
2. Hz. Peygamber'e Kureş'in eziyetleri
3. Hz. Peygamber'in vefâtı
4. Hz. Fâtıma'nın doğumundan ölümüne kadar bazı olaylar
5. Hz. Ali'nin doğumundan şehâdetine kadar yaşadığı bazı olaylar
6. Hz. Hasan'ın doğumundan şehâdetine kadar yaşadığı bazı olaylar
7. Hz. Hüseyin'in Kerbelaya kadar olan hayat hikâyesi
8. Müslim b. Akil b. Ebi Tâlib bahsi
9. Hz. Hüseyin ve akrabalarının Kerbela'da vakasında yaşadıkları
10. Bölüm iki fasıldır: Katliamdan geride kalanların yaşadığı çileler ve zâlimlerin akıbeti.

Kaynaklar: Bu girişten sonra eserine başlayan yazarın bir ilim adamı ciddiyetiyle hareket ettiği ve hacimli eserinde ele aldığı konularla ilgili birçok

kaynağa -kitap veya şahıs- başvurduğu görülüyor. Bu kaynaklardan tespit edebildiğimiz bazıları şunlardır:

Kenzü'l-garâib /Kitâb-ı tekmile/Ahvâl-i Kadı İyâs/İmam Yâfi; Kitâbu Mirâtü'l-hayat/ Kitâb-ı Kimya/Ravzatü'l-ahbâb/Nûru'l-eimme Harezmi/Tefsir-i Salebî / Uyûnu'r-rıza/İmâm İsmail Harezmi; Siyer-i Seyyidü'l-enâm/Kadı Sedîdeddin; Ravzatü'l-islam/Şeyh Muhammed ibni'l-Haşşab; Mevâlid/Şeyh Müfid; Ravzatü'l-vâizin/ Kitâb-ı Âl/İmam Seyfeddin Tâsi; Câmî-i Letâyif-i Sıbteyn/Kitab-ı Meâric/Kitâb-ı Beşâiri'l-Mustafa/Şevâhidü'n-nübüvve/ Menâkıb-ı İbn-i Merdeviyye/İmam Ahmed Hanbel/Şerh-i Na'rîf(?)/Ebu Şeyh İsfahani/Ferideddin Attar; Gül ü Hürmüz/Ebu'l-müeyyed/Makte'l-i Dineveri/Târih-i Ahmed b. Ağsam-ı Kûfi/Târihü'l-alem/İmâm Yâfi; Mirâtü'l-cinan vs.

Kaynakların zenginliği ve ilmî sağlamlığı yanında eserde etkileyici bir dil kullanılmıştır. Yazdıklarına gönülden inandığı uslubundaki samimiyetinden anlaşılın Câmî arada bir aşağıdakine benzer ifadelerle okuyucuyu yaşanan acılara ortak olmaya davet ediyor:

*Gelünüz hasret ile haşre degin
Bu belâyı aňalum ağlayalum
Yâd idüp evvel 'aşuñ âteşini
Lâleveş bağrumuzı tağlayalum (s. 81)*

Giriş ve sabrın önemi: Kullandığımız nüshaya göre eser sabrın önemini vurgulayan aşağıdaki tahmidle başlıyor:

“Hamd-i bî-had ol şabûr-ı bî-melâl ve şükr-i lâ-yu‘add ol şekûr-ı bî-zevâl hazretine ki bîmâr-hâne-i ğam u dârü’ş-şifâ-yı elemde dârü-yı telh-i “ولنبلونكم بشئ من الخوف والجوع ونقص من الأموال والأنفس والثمرات” tecerru‘ına şâbir olan bendegân-ı ‘âlî-himmeti işâret-i beşâret-i “وبشر المؤمنین” ile ser-firâz ve hil‘at-i ma‘iyyet-i “إن الله مع الصابرين” birle cümle-i tavâiyif beyninde mümtâz eyledi.” (s. 1)

Bu kısımdaki sabır vurgusuna uygun olarak Hz. Peygamber övgüsü ve 4 halifenin faziletlerini muhtevî müteâkip bahisler de yine çilelere sabretmenin önemi ekseninde dönmektedir. Buna göre belâ ilâhî bir hediye ve hakikî kul ile sahte kulu ayıran bir mihenk taşıdır. Nitekim Hz.Peygamber’e kimin belâsının

² Tercüme: “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz.” (Bakara: 155).

³ “Mü’minleri müjdele!” anlamındaki bu ifade Kur’an’ın birçok yerinde geçmektedir. Bkz. Bakara: 223; Tevbe: 112; Yûnus: 87; Saff 113.

⁴ “Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.” Bkz. Bakara: 153; Enfâl: 46.

daha çok olduğu sorulunca o; “Önce peygamberlerin, sonra da onlara benzeyenlerin” buyurmuştur. Yazar bu fikrine delil olmak üzere Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. İsmâil, Hz. Eyyûp, Hz. Peygamber gibi peygamberlerle Ehl-i beytin başına gelenleri anıyor. Bu suretle sözü eserin ana konusuna getiren Câmî, Ehl-i beytin faziletine ve çilelerine dair bazı eserlerden veya kişilerden nakillerde bulunuyor. Buna göre *Kitâbu Mirâtü'l-Cinân*'da İbnü Abdi'lber, İmâm Hasan-ı Basrî'den şu sözü nakl etmiş: “Kendi asrında Hz. Hüseyin'in fazilette bir emsali daha yoktu ve buna rağmen kimsenin uğramadağı o büyük musibete uğradı.”

Câmî, Ehl-i beyt için yas tutmanın faziletini de bilhassa vurguluyor. Buna göre *Misbâhu'l-Kulûb*'da *Ka'bu'l-Ahbâr* ve diğer muteber kitaplardan naklen belirtildiğine göre Cuma günleri 70 bin melek Hz. Hüseyin'in türbesini ziyaret edermiş. Keza, Kerbela faciasının vukubulduğu Aşura günü gözyaşı dökmenin ve hüznü olmanın ilahi mağfireti celb edeceğine dair Allâme Cârullah şöyle demiş: “Kim Hüseyin'e ağlarsa cennete girmeye hak kazanır” (s.1-5)

Eser ve yazar hakkında sebep-i telifte yer alan bilgiler: Bu girişten sonra Câmî; “*sebeb-i te'lif-i in şadru'l-kitâb-ı şahâyif-i belâ vü mücib-i taşnif-i in faşlu'l-hişâb-ı Risâle-i ibtilâ*” başlığı altında hem kendisi hakkında bilgi veriyor hem de bu eseri hangi sâiklerle telif ettiğini uzun uzun anlatıyor:

“Bu kitâb-ı muşîbet-nişâbuñ kışsa-güzârı ve bu kışsa-i pür-guşşanuñ hişşedârı ‘aşk u maḥabbet ḥum-ḥānesinüñ rind-i sîne-çâki ve derd ü maḥabbet peymānesinüñ mest-i bî-bâki **Meşnevî**

Belâ mey-ḥānesinüñ derd-nüşı

‘Anâ kâşānesinüñ pür-ḥurüşı

Ḥarâbât ehlinüñ bî-neng ü nāmı

Şarâb-ı ‘ışk mesti ya ‘nî Câmî

Negr “غفر الله ذنوبه و ستر عيوبه”⁵ bu bende-i ednâ ve çâker-i bî-riyâ sipâhî oğlanları zümresinden olup dīvân-ı Mısrda ḥızāne-i ‘āmire – “عمر الله – تعالی الي يوم الآخرة” - küttâbından idüm. İştigâl-i dīvāndan fâriğ olsam kendü dīvānum tertîbine iştigâl iderdüm veyâḥud şol erbâb-ı tab‘-ı selîm ve aşhâb-ı zihn-i müstakîm ile muşâḥabet eylerdüm ki her birinüñ ḥîn-i tahrîrde ḥāmesi nâşir-i dürer-i feşâḥat ve nâzım-ı gurer-i belâgat belki bâsıt-ı ferâyid ü cāmî‘-i fevâyid idi. Ve hengâm-ı takrîrde zebân-ı bedâyi‘-beyānları emîr-i kelâm-ı ḥıttâ-i maḳâl ve zamân-ı taḥayyüilde tâyir-i fikretleri şahin-i şikâr-sitân-ı ḥayâl idi. Ve bi'l-cümle âyine-i

⁵ “Allah onun günahlarını affedip ayıplarını örtün.”

⁶ “Yüce Allah onu kıyamet gününe kadar var etsin.”

*hâtırım şaykal-ı sürür ile mücellâ ve bîkr-i fikrüm zîver-i hayâlât-ı rengîn
ile muhallâ idî*” (s. 6)

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Mısır’da sipahi oğlanları zümresinden olan ve Hazîne-i Âmire’de kâtip olarak görev yapan Câmî, işleri dışındaki vaktini dîvân tertibi ve kendi gibi nazım ve nesirde mâhir meslekdaşlarıyla sohbetle geçirmekte imiş. Yukarıda *Sehernâme* bahsinde de ifade edildiği gibi Câmî’nin dîvân tertibi hususunda emeline nâil olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak mecmualarda rastlanan şiirleri dışında henüz bir dîvân nüshasına tesadüf edilmediğine nazaran ya bu tertibe zaman bulamadığını yahut tertib ettiği dîvânın günümüze kadar ulaşmadığını kabul etmek icâb eder.

Taun ve evlat acısı: Yukarıdaki ifadelerin devamı olan aşağıdaki satırlarda ise şâirin bu güzel günlerini büyük acıların takip ettiği anlaşılıyor. Câmî, bütün şehri saran ve her gün insanların tabut taşımaktan başka iş güç yapamaz hâle geldiği, 20-30 cenazenin bir arada kalktığı büyük bir veba salgını ve bu salgının yol açtığı acıları çok canlı bir şekilde tasvir ediyor:

“Nâ-gâh kemîngâh-ı kazâdan bir fâ‘ûn-ı ‘ibret-nümün zâhir oldu ki ednâ müddetde şadâ-yı vâ-esefâ ve edâ-yı vâ-veledâ ile ‘âlem toplu. Tüfân-ı fevât bir mertebede cüşân ve ‘ummân-ı memât bir meşâbede hürüşân idi ki zevrak-ı tâbüv emvâc-ı deryâ –âsâ biri birine toğunurdu ve yigirmi otuz meyyitüñ nemâzı bir yirden kılınurdu. Şâhib-ı kırân-ı ecel havfından her kişiyi hayret almışdı ve taḥammül-i emvâtdan a‘nâk-ı ricâl ‘âmelden kalmışdı. Bu dâhiye-i kübrânuñ heybetinden ve bu hâdişe-i ‘uzmânuñ dehşetinden ḥakîkat-i ‘الحاقّة ما الحاقّة” dîde-i başîret ile mu‘âyene ve zecret-i yevm-i “الفرع الأكبر”⁸ kemâhî-müşâbede kılınur idi. **Beyt**

Ançünîn vâkı‘a-i hâyile vâ’ngâh henüz

Çarḥ gerdân u kamer rüşen ü hürşîd.enver

Neḡr Herkesüñ cânına bir âteş düşdi ki “نار الله الموقدة”⁹ anuñ süzından bir ‘alâmet ve “أشد العذاب”¹⁰ anuñ taşavvurından bir âyet idi. Bu vâkı‘a-i cân-süzdan diller hün ve bu muşîbet-i mâtem-efrûzdan dîdeler Ceyḥün idi. **Beyt**

(s.7) Mevc-zen mî-bînem ez-her dîde tûfân-ı ḡamî.

Mîresed.der-güşem ez-her leb şadâ-yı mâtemî.

Ehl-i ‘âlemrâ nemîdânem çî kâr üfîâde-est

⁷ “Gerçekleşecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet?” (Hâkka: 1-2)

⁸ Enbiyâ suresi 103. ayette geçen bu ifade “en büyük korku” anlamındadır.

⁹ “O, Allah’ın ateşidir” (Hümeze: 6)

¹⁰ “azabın en şiddetlisi” anlamındaki bu ifade Bakara: 85 ve Mümin: 45’te geçmektedir.

İn kadar dānem ki derhem refte kār-ı ‘ālemī

Neşr ‘Azizān-ı Mısr. Yūsuf-ı gül-çehrelerin gürk-i ecele aldırıp keşret-i bükādan vaşf-ı “وابيضت عيناه من الحزن”¹¹ ile mevşūf-ı oldı. Ve efgān-ı “ياأسفى”¹² birle mātem-hāne-i ‘ālem içoldı. Her naḥl-i gül ki tābüt-ı ferzendān-ı lāle-‘izārı ārāste ḳalurdı zebāne-i āteş muşbetinden ‘alāmet idi. Ve her lāle-i nu‘mānī ki destār-ı püserān-ı gül-‘izarda cāy-gür olurdu eşk-i ḥünin-i vālideynden işāret idi.”

Nihayet bütün şehri saran ateş, şâirimizin evine de sıçrar ve dört oğlunun dördünü birden elinden alır. Kendisini Yusufunu kaybetmiş Yakub’a benzeten şâir kaybettiği çocukların adını ve yaşlarını vermiyor. Ancak onların iyi ahlaklarından, ilme iştiaqlarından ve yazıya olan kabiliyetlerinden bahsettiğine göre o sıralarda pek de küçük olmadıklarına hükmedebiliriz:

“Bu eşnāda dört ferzend-i dil-bendüm var idi ki her birinüñ efser-i ḥilkati gevher-i ādāb-ı ulü’l-elbāb ile muḥallā ve mir’āt-ı fıtratı şayḳal-ı kabiliyyet birle mücellā tekmiḻ-ı faẓl u kemāle ve taḥşil-i ‘ilm ü iştigāle şamim-i cāndan ḫālibler ve tenmiḳ-i şülüş ü ta’līḳda hoş-nüvīsān-ı ‘āleme kalem-i nesh çekmege rāğblar idi. Dest-i ḳazā tūmār-ı ḫayātın munṭavī ve tünd-bād-ı fenā sem‘-i şebātın munṭafı ḳıldı. “والله يدعو إلى دار السلام”¹³ ḫiḻābını sem‘-i cān ile güş itdiler. “ففيها ما تشتهيبه الأنفس وتلذ الأعين”¹⁴ ziyāfet-hānesine gıtdiler. Bu vāḳı‘a-i gāyilenüñ vukü‘ı ve bu ḫādişe-i nāzilenüñ ḫudü‘ı ḫürmen-i şabr u ḳarāra āteş bıraḳdı ḫānümān-ı dil ü cānı ser-be-ser yaḳdı. **Beyt**

Men dānem ü velī ki çı mī-bīnem ez-felek

Kesrā vuküf-nīst ki mārā çı ḫālet-est

Neşr Şedāyid-i devr-i sitemkārdan nāfe gibi baḡrum ḫün ve mekāyid-i rüzgār-ı gaddārdan çarḫ-ı bukalemün gibi ḫālüm digergün olup müddet-i medīd beytü’l-aḫzānda Ya‘ḳūbvār girye-i cān-süzdan bir dem göz yummadum. Ve eyyām u leyālī. Yūsuf-ı taḫt-nişin-i merdüm-i dīdeye serā-perde-i (...) ḫicāb idüp uyumadum. **Beyt**

Dil zi-peyvend-i kesān dāştēn āsān buved

Līk ez-peyvend-i cān-ı ḫod büriden müşkil-est (s.7)

Yukarıdaki ifadelerle çektiği evlat acısını tasvir eden Câmî eserinde bu sıralarda yazdığı şu şiirine de yer veriyor:

¹¹ “ve üzüntüden iki gözüne ak düştü” (Yusuf: 84).

¹² “Vah! Yūsuf’a vah!” (Yusuf: 84).

¹³ “Allah, esenlik yurduna çağırır.” (Yûnus: 25).

¹⁴ “Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır” (Zuhruf: 71).

“**Nesr** Bu eyyâm-ı muşîbetde yâ hengâm-ı beliyyetde inşâ vü inşâd olan ebyât-ı pür-süzdan ve eş‘âr-ı mâtem-efrûzdan biri budur. **Şî‘r**”

Dür degüldür bu ağan cism-i figârumdan benüm
 Girye eyler her ser-i mü rüzgârumdan benüm
 Bir muşîbetdür bâña iren ki her mâtem-zede
 Kendüye virür tesellî hâl-i zârundan benüm
 Taşı taş üzre kıomasın ‘âkıll (u) dâñā olan
 ‘İbret alsun her kişi dâr u diyârundan benüm
 (s.8)Cüy-ı hün akıtısa çeşm-i eşk-bârum yiridür
 Gitdi ol serv-i sehîler çün kenârundan benüm
 Kıanlu yaşlar arasından çıkdı yir yir düd-ı âh
 Servler peydâ olupdur lâlezârundan benüm

Sabır ve kazaya rıza: Aşağıdaki ibarelerde de Câmî, dünyanın faniliği, kaza ve kaderin hak oluşu, felaketlere sabrın fazileti gibi konularda çeşitli muhâkemelerde bulunuyor ve inancının ona yaşadığı büyük felakete dayanma gücü verdiğini belirtiyor:

Nesr Bu eşnâda mânend-i hâme-i sergeşte-hâl ve mişâl-i nâme-i şikeste-bâl iken kendü kendüme tesellîgüne hitâb idüp ey. garîk-i ‘ummân-ı muşîbet v’ey. harîk-i nîrân-ı beliyyet ibtidâ-yı icâd-ı ‘âlemden bu deme dek ‘âkıbet-i kâr-ı Benî âdem rihlet ü intikâl ve nihâyet-i umür-ı ‘âlem fenâ vü zevâldür. **Beyt**

Terkîb ola çün âteş ü âb ü hevâ vü hâk
 Mümkün midür ki cem‘ ü şebât iktizâ ide

Nesr Efrâd-ı mümkünâtdan hiç bir ferdüñ berât-ı hayâtına tuğrâ-yı hulüd çekilmedi ve hiç kesüñ şahîfe-i zindegânîsine erkâm-ı devâm yazılmadı. **Rübâ‘î**

Herkes bi-behâneî.ez-în deyr-i fenâ
 Şüd ‘âzım-ı ân menzil-i câvid-i beķā
 Bâķî.ne-buved.kesî.be-‘âlem ebedâ
 Cüz zât-ı Hudâyî.ki ne-dâred.hem-tâ

Nesr Pes kazâyâ rızâdan gayrı dermân ve belâyâ şabrdan özge imkân yokdur. **Kıt‘a**

Gelür elbette taķdîr-i İlâhî.
 Gerek sen ‘ayşuñ nüş it gerek telh

Kažā-yı mübremüñ def'ine hergiz

Ne Kerhîkâdir olur ne şeh-i Belh

*Negr Bu bâbda “ولئن صبرتم لهو خير للصابرين”¹⁵ buyurulmuşdur didükde “رضينا وأفوض أمري إلى الله”¹⁷ diyü şamîm-i cāndan vârid olan kažāya rızā virdüm “بِقضاء الله”¹⁶ mübteğāsınca derün-i dilden ‘inān-ı ihtiyârı yed-i meşyyete taşşurdum. **Beyt***

Sırr-ı çün u çe-güne-rā bi-güzār

Er-rızā bi'l-kažā'st çāre-i kār (s.8)

Hastalık ve çeviri niyeti:

Bütün bu felaketlerin üstüne Câmî o sıralarda ağır bir hastalığa yakalanır. Hastalık hafiflediğinde okuma niyetiyle elini kitaplığındaki herhangi bir esere rastgele uzatır. Karşısına çıkan kitabı açınca onun Hüseyin Vâiz'in *Ravzatü's-Şühedâ*'sı olduğunu görür. Hem edebi değerini beğendiği, hem de geçmiş acılardan bahsettiği için kendisini teselli eden bu eseri vakit ve fırsat bulursa başka acı çekenlere de bir teselli olmak üzere Farsçadan Türkçeye çevirmeye niyet eder:

Negr İttifākā bu eşnāda mizāc-ı şihhat-ımtizāc muķāsāt-ı ‘ārıza-i hırmāndan ‘araz-ı maraza giriftār oldu ve humūd-ı bārīka-i maķşüddan nā'ire-i teb-i iştī'āl buldı. Keşret-i teff'ü tābdan ve vefret-i ta'b u iztirābdan mānend-i şu'le şem'-mikdār tarfetü'l-'ayn bir yirde ķarār idemezdüm ve āsyā(b)-āsā maraz-ı devvār ‘arız olup ıpergārvar tonmayınca adımum atamazdum. Āhır marazum zirve-i iştidāddan taraf-ı inhiṭāta meyl idüp ‘uķde-i ‘arıza ve südde-i mumrıza ḥall oldu. “وإذا مرضت فهو يشفين”¹⁸ dāru'ş-şifāsından şerbet-i şifā virilüp ‘illet-i şamt u saķāmet selāmete mübeddel oldu. Ve'l-hāşıl ten-i nā-tüvānumda fi'l-cümle şihhat ve müṭāla'a-i müdevvenāta ķudret añlayup (‘ayın) “الكتاب النفيس خير الجليس”¹⁹ ḥükmince yanumda ḥāzır olan mücelledāta el (s.9) urdum. Keyfe mā-ittafak içinden birin açup gördüm, metā'-ı belāğatüñ ḥ'āce-i cihānı ve vaşf-ı feşāḥatüñ vaşşāf-ı bedī'ü'l-beyānı menāķıb-ı ehl-i beyt-i muṭahharuñ vāşifi Mevlānā Hüseyin Vā'iz. Kāşifü mü'ellefātundan Ravzatü's-Şühedā dimekle müsemma kitāb-ı muşibet-intimā imiş. Ravza-i mezbüre(y)i dīde-i diķķat birle temāşā ķıldum, fi'l-ḥaķıķa bir ravza-i zībā ve bir ḥadīķa-i dil-ārā imiş ki eşcār-ı suṭürü ezhār-ı meşāyib ile müzeyyen ve eşmār-ı ḥurufi reng-i nīreng-i nevāyib birle mülevven. Her nihāli elf-i ibtilāya işāret ve her dalı derdden kināyet müşāhedesinden

¹⁵ “Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.” (Nahl: 126).

¹⁶ “Allah'ın kazasına razı olduk.”

¹⁷ “Ben işimi Allah'a havale ediyorum” (Mümin: 44)

¹⁸ “Hastalandığımda da O bana şifa verir.” (Şu'arā: 80).

¹⁹ “Güzel kitap en hayırlı arkadaştır”

cân-ı muşbet-dîdeme itmînân-i küllî ve mütâla‘asından dil-i mihnet-resideme tesellî-i cümeli hâşıl itdüm. Ve kendü kendüme eytdüm, eger mekâyid-i devrândan mühlet ü emân ve şedâyid-i sipihr-i sitemkârdan ruşşat u zamân müyesser olursa bu şahid-i zîbâya hâme-i ‘Abbâsî-‘imâme ile Rûmî câme geydürem ve ‘arûs-ı me‘ânîsin zîver-i elfâz-ı Türkî birle müzeyyen kılup meclâ-i zuhûra getürem. Tâ kim düstürü’l-‘amel-i erbâb-ı belâ ve kâr-nâme-i aşhâb-ı ibtilâ olup mâyide-i fâyidesinden nevâle-bend ve ferâyid-i ‘avâyidinden behremend olalar. (s. 8)

Kabe Tamiri Görevi: Câmî, aşağıya aldığımız satırlara nazaran, bu niyeti kuvveden fiile getirmek için tam tercümeyle başlayacak iken sultandan - Kânûnî’den- gelen bir fermanla Kabenin tamirâtı işine nezâret etmekle görevlendirildiğini öğrenir. Hemen Mısır’dan gerekli mühimmatı temin edip yola çıkar ve üç yıl süren tamirâtı başarıyla bitirir. Yazarımız işini bitirince, altı yüz senedir kimseye nasip olmayan böyle bir şerefe nâil olmanın verdiği mutluluk duygularıyla İstanbul’a gider ve Kânûnî’nin huzuruna çıkar:

“Bu hâtırayı hayyiz-i kuvvetden fi‘le getürmek tefhûm-i hâtırum ve hem- h̄‘âbe-i zamîr-i fâtırum iken fermân-ı vâcibü’l-iz‘ân-ı sulţânî ve mişâl-i bî-mişâl-i hüceste-nişân-ı hâkânî vârid olup bu bendeye Beytu’llahî’l- harâmüñ termîmi hıdmeti ve Harem-i muhteremüñ nezâret-i mücibü’l-‘izzeti tefvîz buyurulmuş. Mücib-i fermân-ı ‘âlî-şân mühimmât-ı ebniyyeden vilâyet-i Mısrıyyede bulunan levâzım bi’t-tamâm tedârük (o)lnup sür‘at-ı tām ile Ka‘be-i mu‘azzama cânibine tevcîh-i ‘inân-ı ‘azîmet itdüm. Huşûl-i vuşûl müyesser olduĸda ol hizmet-i sa‘âdet-hâtîmeye mübâşeret itdüm. Tecdîd-i saht-ı mu‘allâ vü ferş-i meţâf-ı a‘lâ ve terhûm-i cevfi Beyt-i mükerrem ve termûm-i mebânî-i Harem-i muhterem mu‘âvenet-i ‘inâyet-i İllâhî (ve) mukârenet-i hûsn-i niyyet-i şehinşâhî birle üç yılda tamâm oldu. El-hamdulî’llahî ‘aliyyü’ş-şân ve’l-minne li-rabbî’l-mennân bu hizmet-i sa‘âdet-âyet vâsıtasıyla bu bendeyi akrânımdan ser-firâz ne akrân belki zümre-i bendegân-ı hilâfet-penâhdan mümtâz idüp ser-i iftihârım evc-i bürc-i Keyvâna (ve) nâvek-i istizhârım farq-ı ferqâdâna hem-ser kıldı. Bir hizmet-i âlî-nehmetdür ki altı yüz yıldan (s.10) beru bir bendeye müyesser olmamışdır, min ba‘d niçe rûzgâr geçmek gerek ve niçe leyl ü nehâr mürûr itmek gerek tâ ki bir bendeye daħi naşîb ola. Vaktâ ki hıdemât-ı mebrûre-i me’mûre ve meşâlih-i sevâniñ-i meşküre ‘alâ-vechi’l-merâm itmâm u ihtitâm buldı, ol mekân-ı sa‘âdet-nişândan raht-ı ikâmeti dürdüm sulţân-ı encüm-haşem ve hâkân-ı sitâre-hadem hazretlerinüñ südde-i Keyvân-rütbet ve ‘atebe-i süreyyâ-menziletlerine yüz urdum.” (s. 9)

Kânûnî hakkındaki hayranlık ifadeleri: Şâir, bu vesileden faydalanarak eserinde sultana duyduğu hayranlık duygularını, onun çeşitli

meziyetlerini-adaleti, cömertliği, kahramanlığı vs.- nazmen ve nesren ifade imkânı buluyor. Sözelimi sultanın adaleti zamanında yılanın halkası serçeye ve şahin yuvası da keklige mesken olmuş, aslanla ahu birlikte oturup kalkar hâle gelmişler, meclisi aydınlatan mumdan başka bir ağlayan ve yarin gamzesinden başka bir zulmeden kalmamış vs:

Meşnevî

Ne sulţān-ı āfītāb ‘izz ü temkīn
 Odur ‘ālemde sulţānu’s-selāţīn
 ‘Acem şāhı kapısı bendesidür
 Cihān husrevleri efgendesidür
 ‘Adālet-güster ü dīn-perver oldur
 Cihān hākimlerine server oldur

Neşr Āsītān-ı āsümān-miḳdārı mecma‘-ı cünūd-ı eltāf-ı Rabbānī ve dergāh-ı sipihr-iştibāhı merci‘-i sālīkān-ı tarīḳ-i salţanat ü kāmranī fark-ı hümayūnı efser-i te ‘yīdāt-ı İllāhī birle ser-efrāz u müfteḫir ve āvāze-i ‘adālet-i rüz-efzūnı etrāf-ı rub‘-ı meskūnda şayi‘ ü münteşirdür.

Meşnevî

İllāhī tā büved eflāk ü encüm
 Mebādā nām-ı nīkeş ez-cihān güm
 Be-te ‘yīd-i İllāhī bād manşūr
 Zi-‘adleş cümle ‘ālem geşt ma‘mūr

Neşr Rāfī‘-i rāyāt-ı ‘ādalet ve raġbet-perverī-i cāmi‘-i āyāt-ı celālet ve merḫamet-güsterī-i ‘ünvān-nāme-i cihānbānī tuġrā-yı menşūr-ı kişversitānī mümehhid-i esās-ı salţanat muḫarrız-i libās-ı ḫilāfet vāsīta-i ‘aḳd-ı şehriyārī dūr-i şādef-i tācdārī dāḫī-i(?) bisāt-ı ‘adl ü emān māhī-i āşār-ı zulm u ‘udvān şāhib-ḳırān-ı zamān sulţān ibnū’s-sulţān Sulţān Süleymān Ḥān bin Sulţān Selīm Şāh bin Sulţān Bāyezīd Ḥān Beyt

Her ḳanda ‘azm iderse memāliksitān ola
 Nuşrat rikāb-dār u zafer hem-‘inān ola
 Her ḳanda naşb olınsa ḫıyām-ı ḫilāfeti
 Aña du‘ā-yı zinde-dilān pāsbān ola

Ma‘delet-i cihān-ārāsı bir mertebededür ki güncişk-i za‘īfū’l-bāl ḫalka-i māri nişīmen ve kebg-i deri āşiyāne-i şāhīni mesken ḳılımışdur. Şehbāz tihūyile hem-āşiyāne ve şīr āhūyile hem-kāşāne āşār-ı zulm u bed‘ mertū‘ ve ye‘cüc-i mekr ü fiten medfū‘ eyyām-ı ḫuceste-encāmlarında kalem-i bedāyi‘-niġārdan ġayrı bir ser-geşte vü zār ve ḫaḫt-ı eş‘ārdan özge bir sīne-çāk u siyeh-kār bulunmaz. Tīġden ġayrı bil bekleyüp kesicilik ider ḫūn-rīz (s.11) ve kehrübādan özge ḳomadığı yirden bir çöp ḳaldurmaġa ḳaşd eyler bī-perhīz kimesne ḳalmadı.**Meşnevî**

Uzatmaz kimsene destin ḫarāma

*Meger bezm ehli cām-ı la‘l-fāma
Kimesne olmadı devrinde giryān
Meger bezm-i şafāda şem‘-i sūzān
Kıyup maẓlūma çekmez kimse hañçer
Meger kim gamze-i hūn-rīz-i dilber
Derūn-ı dilden itmez kimsene āh
Meger kūh-ı girān ol daħı geh gāh
Tutupdur pīl ile pīl-bānlar ülfet
Kıçık(?) arada kullāb-ı muħabbet*

Sultânın şecâ‘at ve şehâmeti semâhat ve sehâveti o derecededir ki eger gazaları anlatılsa Rüstemin destanı batıl olur, cömertliği anlatılsa Hatemin defteri dürülür. O öyle kahraman bir pâdişâhtır ki; Rusun kusunu kırmış, Engürüsün boynunu vurmuş, Aden, Mısır ve Yemeni fethetmiş ve adları sapkınlıkla anılan Kızılbaş tayfası onun mızrağıyla, taşlanmış şeytan gibi perişan olmuştur.

Şâir cömertlikte de sultanın elini yağmur bulutuyla mukayese ediyor:

*Ebre virilse hāşiyet-i dest-i pâdişāh
Kalmazdı bir çınār tehī-dest ü bī-şemer (s.1P)*

Şu beyitte de mutasavvıflara hâmi oluşu vurgulanmakta:

*Anı kuṭb eylemiş ḥallāk-ı ‘ālem
Kapusın maḳsim-i erzāk-ı ‘ādem
Delīl olmaz mı aña bu kerāmet
Aḳar ayağına ehl-i velāyet (s.11)*

Pâdişâhtan sonra övgü sırası pâdişâhın yakın çevresine gelir. “Nūr-ı bāsıra-i hadīka-i şehriyārī” diye anılan şehzadeler ve “çār rükn-i kasr-ı hilāfet” nitelemesine layık görülen vezirler ve emirler sırayla şâirin hararetleli övgülerinden nasiplerini alırlar. (s. 12-13)

Yeniden Mısır’a dönüş ve tercümeye başlama: Nihayet sözü kendisine getiren Câmî, aşağıdaki ibarelerde sultan nezdinde hüsn-i kabul gördüğünü ve iltifatlara nail olduğunu düşündürür ifadeler kullanıyor. Kapalı ifadesinden dolayı ne olduğu tam olarak anlaşılmayan bu iltifatlarla mesrur şâir daha sonra bir gemiye atlayıp Mısır’a geri dönüyor ve evvelce tercümeye niyet ettiği eseri tekrar ele alıyor.

*“Vaḳtā ki şahīfe-i muḳterihātum ‘unvān-ı icābet-i şehriyārī ile
mu‘anven ve menşūr-ı mütemenniyātum tevḳi‘-i is‘āf-ı tâcdārī
birle müzeyyen vāḳi‘ olup muḳtaziyyü’l-merām ve mesḳafiyü’l-
mehamm ‘avdet itdükde (...) hilāl-şüret felek-sür‘at şehāb-bādbān*

şehâb-rîsmân bir keştiye girdüm müsâ‘ade-i rûzgâr bile ednâ müddetde mânend-i berç-i hâtif tayy-ı mekân idüp mahmiyye-i Mışra irdüm. Gerden-i hâlüm kuyüd-ı hıdmetden âzâde ve levh-i zamîrüm nuķuş-ı eşğâlden sâde görüp reşehât-ı devât-ı deryâ-makâtır ve kıtarât-ı aklâm-ı gamâm-me‘âsir ile Ravza-i mezbüreyi şâd-âb ve sebzezâr-ı me‘ânîsin sîr-âb kılmaga hâmevâr bil bağladum.” (s.13)

Yukarıda geçen “Gerden-i hâlüm kuyüd-ı hıdmetden âzâd görüp” ifadesi bu sıralarda şâirin resmi bir görevi olmadığı şeklinde anlaşılmalıya müsaittir. Belki de Câmî eserini yazmak için kendi isteğiyle görevinden ayrılmış bulunuyordu.

Tercüme hakkında bilgiler: Her hâlükârda eserine başlamak üzere olan Câmî, aşağıdaki uzun izahatlardan anlaşıldığına göre, tercümenin mahiyeti ve çerçevesi konusunda epeyce tereddütler yaşıyor. Akl-ı selimi ona hitap ederek özetle şöyle söylüyor: Ey belâgat ve fesahat meydanının süvarisi! Gerçi senin kaleminin ifade kabiliyeti ortada! Ancak ele aldığın eserdeki hadiseler bütün detaylarıyla târihî eserlerde kayıtlı olduğu için diğer bazı eserler gibi üzerinde fazla oynanmaya ve değiştirmeye gelmez. Süslemeden sadece manaya riayetle kuru bir tercüme yapacak olsan bu sefer de kimseleri beğenmeyen asrın ediblerinin kınamasından kendini koruyamazsın:

“Akl-ı nürânî-cilbâb ki ‘inân-tâb-ı uli’l-elbâb ve nümâyende-i râh-ı şavâbdur, bu fâkîre hitâb itdi, ey fâris-i meydân-ı belâgat ve ey şeh-süvâr-ı cevlangeh-i feşâhat egerçi reşehât-ı aklâmuñ şafâda reşg-i kıtarât-ı şehâb ve nazm-ı kelâmuñ lefâfet ü selâsetde gayret-i dür-i hüş-âbdur, ‘arüs-ı me‘ânînuñ güş-ı gerdenin dürer-i elfâz birle ârâyiş kılmaga ve ebkâr-ı efkâra menâşşa-i zühürde cilve-i nümâyiş virmege kâdîrsin, lâkin bu cevâhir-i merbûtuñ ve bu nevâdir-i mazbûtuñ aşl u fer‘i (s. 13-14) külliyyen kütüb-i sıhhat-encâmde kilik-i beyânla merķüm ve müdevvenât-ı le ‘âlî-intizâmde silk-i şarâhat birle manzûmdur. Sâ‘ir resâyl-i hüsniyyât ve cerâiid-i tevârîh ü hikâyât gibi tagyîr ü tebdîle kâbil degüldür. Ol sebebden çehre-i ‘ünvânı me‘ânîsine hilye-i belâgat ve gülgüne-i feşâhat ile reng ü şüret virmek müte‘assirdür. Ve muhaddere-i elfâzınuñ güş-ı gerdenin zîver-i mecâz u isti‘âre birle muhallâ kılmak müte‘azzirdür. Semend-i tab‘ her yırde cevân gösterimez ve cevâd-ı zihn her meydânda muflâku’l-‘inân olı(maz). Mücerred tahte’l-lafz tercüme itseñ fuzalâyâtda kâdr u i‘tibâr bulmaz ve ma‘an-ı a‘dâ olmağdan gayri nesne ‘âyid olmaz. Zîrâ ‘urefâ-yı nâsuñ ve zurefâ-yı nükte-şinâsuñ selâkat-i tab‘-ı selîmleri ve lefâfet-i zihn-i müstakîmleri bir meşâbedür ki fenn-i eş‘ârda Câmî-i feşâhat-‘ünvânüñ câm-ı nezâketine seng-i ta‘neler atarlar ve şan‘at-ı inşâda H‘âce-i cihâna metâ‘-ı belâgat şatarlar. Her muşannıf u mü‘ellifi Hümâyunnâme-i hikmet-‘ünvân ve Şerefü’l-insân-ı fażilet-beyân gibi

*kān-ı cevāhir-i leṭāyif ve ‘ummān-ı dūrer-i zarāyif olmaḡ dilerler ki
‘ibārāt-ı menşūrātı ġam-zidā-yı ulu’l-başāyir ve işārāt-ı manzūmātı ferah-
fezā-yı havāṭır-ı münşiyān-ı faẓilet-me’āşirdür. Kıt‘a*

*Beyāzı ġurre-i şubḡ-ı sa‘ādet
Sevādı dīde-i ehl-i nazardur
Hurūf içre olan ma‘nā-yı rüşen
Sevād-ı dīdede nūr-ı başardur”*

Tercümenin amacı: Aklının bu ikazlarına hak vermekle beraber şâir amacından vazgeçmez. Zira onun bu Fars güzeline Türk libası giydirmekten amacı hüner göstermek ve insanların beğenisini kazanmak değil sadece onu Farsça bilmeyen Türk okuyucuların istifadesine sunmak ve onlardan kendisi için hayır dua ummaktan ibarettir.

*“Nesr Çün hitāb-ı müstetāb-ı ‘aklı ġüş itdüm cevāhir-i neşāyihın āvīze-i
üzni iz‘ān idüp eytdüm. Ey ‘akl-ı şāḡib-reşād ve ey reh-nümā-yı erbāb-ı
sedād kelām-ı ḡaḡīḡat-āşāruñ ve ġüftār-ı naşīḡat-şī‘āruñ şāḡīḡdür ammā
bu kemīne-i kem-sermāye ve bende-i fūrū-māye şāhed-i kitābı cāme-i
‘Acemī ve kerte-i Pārsīden çıkarup bālā-yı vālāsına mānend-i naḡl-i ġül
libās-ı rengīn-i Rūmiyāne ve teşrīf-i ḡāş-ı bī-behāna geydürüp meclā-yı
zuhūrda ve menāşşā-i şudūrda cilveġer kılmaḡdan murād ne izḡār-ı faẓl u
hünerdür ve ne ümmīd-i taḡsīn-i maḡdüm u çākerdür. Niyyet-i nihādum
ve emniyyet-i fu‘ādum maḡzā nişāb-ı dāniş-i Fārisīden bī-naşīb olan
muşībet-dīdegān-ı Rüm ve miḡnet-keşīdegān-ı merz ü büm dāḡı me‘ānī-i
bedī‘ü’l-āşārından cüzvī iltifāt ile mütemetti‘ ve ednā muṭāla‘a vü
mülāḡaza birle müteñeffī‘ olup isti‘dādları miḡdārınca ḡişşedār olmaḡdur
ve istis‘ādları i‘tibārınca tesellī bulmaḡdur. Şāyed bu vāşiṭa ile Cāmī-i bī-
çāreyi ḡayr du‘ā ile yād ideler ve rüḡ-ı revānın fātiḡa-i fāyiḡa birle şād
eyleyeler. Kıt‘a (s.15)*

*Cāmī-i bī-çāreyi yād eyleyüp
Rüḡı-y-içün kim oḡursa fātiḡa
Her nefes ire meşamm-ı rüḡına
Büstān-ı faẓl-ı ḡaḡdan rāyiḡa”*

Kendi eseri ve değeri hakkındaki fikirleri: Mukaddimenin sonlarına doğru Cāmī eserin kıymeti üzerinde duruyor ve onun okuyucunun maneviyatını arttırıcı özelliğine dikkat çekiyor. Daha sonra eserin Farsça aslı ile kendi tercümesindeki bazı özellikler hakkında bilgi veriyor. Buna göre o *Ravzatü’ş-Şühedā*’nın Farsça aslına ibāre güzelliġi bakımından beğeniyor fakat seci ve nükte bakımından fakir buluyor. Kendisi de dil bakımından eserin aslına uymakla birlikte yer yer bu eksiklikleri giderme yoluna gitmiş. Sözelimi ifadeyi secilerle, nüktelerle renklendirmiş. Keza uygun yerlere āyetler, hadisler ve meşhur kıssalar eklemiştir. Şâir eserde yer alan çok sayıdaki şiirlerin

tamamının da kendisine âit olduğunu belirtiyor. O, bütün bu ilavelerle birlikte tercüme-yi az bir zamanda sonuçlandırabildiğine şükrediyor:

Nāl. Bu kitâb-ı beliyyātuñ muṭāla‘ası mūcib-i inkişāf-ı cemāl-i maṭlūb ve nüṣṣa-i tesellî-gāyetuñ mülāḥazası sebeb-i inşirāḥ-ı şudūr-ı erbāb-ı ḳulūbdur. Ferāyid-i fevāyid-i mev‘izāt silk-i elfāzında muntazam ve ‘avāyid-i mevāyid-i naṣīhat zımn-ı ‘ibārātında mūnderic ü mūrtesemdür. Sevād-ı elfāzı mişāl-i merdümek-i dīde-i mūnevver-i ḥadıka-i bāşıra-i ümmīd ve bedāyi‘-i me‘ānisi mānend-i pertev-i mihr-i ḥazret-baḥş-ı ḥadıka-i sa‘ādet-i cāvīddür. **Beyt**

Sevādı tūtiyā-yı dīde-i cān
Beyāzı nūr-baḥş-ı çeşm-i ümmīd

Neṣr Ve bi’l-cümle mevḫānā-yı sālifü’z-zikrūñ tahrīr itdüḡi nüṣṣa-i Fārisīnūñ ḳehre-i ḫālī ḫüsn-i ‘ibārātla ḫālīdür lākin ḫaṭṭ u ḫāl-i elfāz-ı müsecca‘a ve zīver-i ḫayālāt-ı rengīn ü nikāt-i vācibü’t-taḥsīnden ḫālīdür. Egerçi bu faḳīr-i ḳalilü’l-bizā‘a dāḫī mevḫānā-yı müşārün-ileyh işrince ḡitdüm lākin eṣnā-yı ḫikāyātında ba‘zı āyāt-ı zārūrīyü’z-zikr ve eḫādiş-i şerīfe ve āşār u emşāl-i meşhūre ilḫāḳ itdüm ve meşşāta-i benān-ı leṭāfet-beyānla ‘arūs-ı ṫurūsa mūnāsib olan pīrāye-i elfāz-ı müsecca‘a birle ziyet virdüm ve ḳehre-i āyine-girdār-ı ebkār-ı efkāra ḡülgüne-i ḫüsn-i ta‘bīr ile şūret virdüm. Ve cā-be-cā irād olınan Türkī mukaṭṭa‘āt u rūbā‘iyyāt u ebyāt u ḡazeliyyāt külliyen bu ḫaḳīr-i kem-istiṫa‘ātuñ netice-i ḫāme-i fikreti ve şemere-i şecere-i bāḡ-ı ḳarīḫatıdır. El-ḫamdulī‘llah az zamānda feyz-i fāz-ı Yezdānī ve yūmn-i ‘ināyet-i Subḫānī birle bu ‘azīmeti ḫayyīz-i ḳuvvetden fi‘le ḡetürdüm ve şol ki meknūz-ı ḫāṫır-ı fātrūm idi imdād-ı midād u vāsīta-i ḫāme-i Vāsīṫī-nejād birle şaḫīfe-i beyāna yetürdüm. **Ḳıṫ‘a:**

Eger olmasa ḫāme hem-zebānum
Açılmazdı benüm rāz-ı derūnum
Bu zūlmetden ḫayāt ābın çıkardım
Çü Hızr-ı himmet oldı reh-nümūnum (s.15)

Eserin adı: Cāmî, mukaddimesini hemen bütün benzerlerinde karşımıza çıkan temennilerle bitiriyor. O, bütün gayretlerine rağmen eserinin kusursuz olduğu iddiasında değildir ve hataları için okuyucudan anlayış beklemektedir. Son olarak eserini sultana ithaf ettiğini ve ona **Sa’âdetnâme** adını verdiğini bildiriyor.

Neṣr Elṫāf-ı ‘amīme-i fuṫalā-yı ḫurde-bīn ve a‘ṫāf-ı cesīme-i bülēḡā-yı fāzīlet-āyīnden mültemesdür ki bu cerīdenūñ ḫarfine engüşt-i ta‘arruz ḳonılmaya ve çeşm-i i‘tirāz ile nazar olunmaḡ revā ḡörlmeye. Zīrā hefevāt-ı evḫāmdan bir merde ‘işmet müyesser degüldür ve menlāt-ı iḳdām-ı aḳlāmdan bir fērde ‘iffet mutaşavver degüldür. **Ḳıṫ‘a**

*Haṭā vü sehv. birle vaqt-i taḥrîr
Galaṭlar kim düşer nevg-i kalem-den
Benân-ı lutf ile işlâh kılmak
Ba'îd olmaya erbâb-ı keremden*

Neşr. Çün 'ünvân-ı nâme nâm-ı sa'âdet-'ünvân-ı pâdişâh-ı cihân ile merķüm oldı nâm-ı nâmîsi Sa'âdet-nâme dimekle mevsüm oldı." (s. 15-16)

Telif târihi: Bu şekilde kitabının ismini veren Câmî telifi târihini ise nedense eserin ortalarında bir vesileyle zikretmektedir. Dikkatli biri olduğu anlaşılan nüsha sahibi en sonda bu hususla ilgili şu notu düşmüştür. "Târih 960. Bu kitabın yazılması 410 senedir. Bu kitabın 622. sahifesinde (numaralamada 349'dan 450'ye atlandığı için gerçekte 522. sayfa) 4. satır" (s. 588) Gerçekten sözkonusu sayfada yer alan aşağıdaki cümlelerde yazar eserin telifi târihini şu şekilde ifade etmektedir:

"Havâṭır-ı şâfiye-i 'uḳalāya ve zamāyir-i zâkiye-i fuḫalāya maḥfî buyurılmaya ki devr-i Âdemden belki ibtidâ-yı 'âlemden bu deme dek (s.521-22) şahâyif-i rüzgâra vâkı'a-i şühedâ-i Ehl-i beytten cân-süzrek bir kıṣṣa-i pür-guşṣa taḥrîr ve şafâḫât-ı a'sâra ḫâdişe-i ḫarb-i Kerbelâdan miḫnet-endüzrek bir ḫikâyet-i pür-şikâyet taṣtîr olunmamışdur. Şehâdet-i İmâm-ı Sidre-maḳâmdan bu kitâb-ı beliyyet-'unvânı tercüme târihine dek tokuz yüz almış 'âmm-ı ferḫunde -encâm mürûr itmîşdür. Her gâh ki hilâl-i mâh-ı Muḫarremü'l-ḫarâm bâm-ı felek-i firûze-fâmdan engüşt-nümâ-yı ḫâş u 'âm ola dâğ-ı muṣîbet-i ehl-i İslâm tâzelenür ve bu ebyâtuñ mazmûn-ı miḫnet-sâzı ehâlî-i 'Irâḳ u Ḥicâz miyânında âvâzelenür."

Bu ifadeler telif târihiyle ilgili bazı soruları da beraberinde taşımaktadır. Zira Hz. Hüseyin'in şehâdeti hicrî 10 Muharrem 61(milâdi 10 Ekim 680) yılında vukubulduğuna göre 960 târihine 61 eklediğimizde 1021/1612-13 târihi elde edilmektedir ki yukarıda verilen biyografik bilgilerden ve Topkapı/Revan nüshasının istinsah tarihinin 986/1578 olmasından bunun imkânsız olduğu âşikârdır. Bu durumda yukarıdaki ifâdeyi bir dil sürçmesi kabul edip sözkonusu tarihi hicrî 960/1553 olarak almak daha makul görünmektedir. Kabe tamirinin 960/1553 yılına rastladığıyla ilgili bilgiyi yukarıda nakletmiştik. (İA. VI: 9) Bu durumda Câmî'nin aynı yıl içerisinde Mısır'a dönüp tercümesini bitirdiğini - nitekim eserde tercümenin kısa sürede tamamlandığı belirtilmekte idi- tahmin edebiliriz.

Hatime bilgileri: Eser bittikten ve hırs sahiplerinin âkıbeti anlatıldıktan sonra Câmî okuyucuya şu nasihati veriyor: (s.586) "*İmdî ey 'azîz ḫarındaşlar*

gelün "السعيد من وعظ بغيره"²⁰ muktezâsınca 'amel kılalum zıkr olan ahvâl-i eşkıyâdan 'ibret alalum anlar gibi shevât-ı nefîs-i emmâreye ve zeherât-ı dünyâ-yı gaddâreye meftûn olmayalum, bu penç rûze ni'met-i pür-naqmet-i cüzviyye sebebiyle se'âdet-i uhreviyye-i sermediyyeyi elden çıkarup bi'l-külliyeye magbûn olmayalum."

Bundan sonra İlahî afi talebinde bulunan şâirin manzum niyâzının bazı beyitlerini, onun şiiri hakkında bir fikir olmak üzere aşağıya alıyoruz:

Mesnevî

İlâhî-zât-ı pākūñ hürmetiyçün
Ulü'l-'azm enbiyânuñ 'izzetiyçün
Kapuña toğrı varan rāh haqıyçün
Seher vaqtinde olan āh haqıyçün
Beni benlik belâsından halâş it
İrişdür luft-ı 'âmuñ feyz-i hâş it
Göñül şem'ini kılnüruñla enver.
Ola cān hānesi tā kim münevver.
Münevver kıln ferāğat güşesini
Naşîb eyle kanā'at tüşesini
Dilümi hubb-ı mālā mā'il itme
Zebānum türrehāta kâ'il itme

Bu yakanıştaki bazı beyitler onun yaşı hakkında da bir tahminde bulunma imkanı vermekte. Madem ki sakal ağarmaya başlamış onun bu sıralarda 40'lı yaşlarda olduğu düşünülebilir:

Kararmakda dil ü ağarmakda rîş
Şeb-i 'işyānda kaldum şöyle dil-rîş
Ne deñlü çoğ ise cürmüm Hudāyā
Kesilmez rişte-i ümmîd ka'ā

Kerem kıln eyle Cāmīye 'ināyet

Virilsün cür'a-i cām-ı şehâdet (yanında: şefâ'at) (586-87)

Hatimenin son cümlelerinde şâir hem kendisi hem de eserin okuyucu ve dinleyicileri hakkında hayır dualarda bulunuyor, *Sa'âdetnâme*'sinin hüsn-i kabul görmesini ve onu ithaf ettiği sultanın da daima bu tip ithaflarda hatırlanmasını temenni ediyor:

Neşr 'İnāyet-i bî-gāyet-i İlāhîden ve kerem-i Hazret-i risālet-penāhîden
ümîd-i vāşık ve ricā-yı şādık oldur ki mâtemzedegān(mt.mâdemzedegān)-
ı şāh-ı şehîdāna ve miñnet-keşîdegān-ı āhîrî'z-zamāna ve bu hikāyet-i

²⁰ "Mutlu kişi, başkasına nasihat edendir."

ciger-sūzun rākımına ve bu rivāyet-i ğam-endūzuñ nāzımına ve bi'l-cümle oğuyup yazanlara ve le'ālī-i ğüftārına şādef.gibi kulağ tutanlara mevāhib-i feyz-i faẓl-ı nā-mütenāhī-i llāhīden hişşe-i etemm ve meyāmin-i şefā'at-i Aħmedīden sehm-i e'amm vāşıl u mütevāşıl ola āmīn yā Rabbe'l-ālemīn bi-hürmeti Tāhā vü Yāsīn Kıt'a

*Çün tamām oldı Sa'ādet-nāme nām-ı şāh ile
Umaruz tuta cihānı ser-be-ser.āvāzesi
Şafha-i şuhf-ı zamāndan olmasun bir ħarfi ħakk
Ebter.olinca felek evrākınuñ şīrāzesi*

Nesr Elġāf-ı 'aliyye-i Subhānīden mütevakķı' ve a'tāf-ı ħilye-i Şamedānīden mutaṭalli'dür.ki ħāme-i erbāb-ı inşā zīnet-ger-i evrāk-ı eczā olduķça ol'pādişāh-ı Süleymān-zīnetüñ nām-ı nāmīsi 'ūnvān-ı resāyil ve zāt-ı kirāmīsi memdūh-ı efāzil olmağdan ħālī olmaya āmīn yā mucībe's-sā'ilīn **Beyt**

*'Araz cevherle kâ'im olduğınca
Vücūdī devletiyle dâ'im olsun (s.587-88)*

IV. Kelâmî-i Rûmî

Burada konuyu tamamlamak bakımından Câmî'nin oğlu Kelâmî hakkında da birkaç cümlelik bilgi vermek istiyoruz. Kelâmî-i Rûmî, önce - nedense araştırmacılar arasında şimdikiye kadar hak ettiği dikkati çekmemiş olan - *Vekâyi-i Alî Paşa* isimli eseriyle dikkatimizi çekmiş ve bu eser bir tebliğle ilim âlemine tanıtılmıştır.²¹ Daha sonra şâirin diğer eserleri de tarafımızca yapılan başka bir incelemenin konusu olmuştur.²² Dolayısıyla burada Kelâmî hakkında kısa bir hülâsa ile yetinilecektir. Hacimli bir eser olan *Vekâyi-i Alî Paşa*'da yazarın bazı vesilelerle kendisi hakkında verdiği bilgilerle diğer Kelâmî'lerin biyografik bilgileri karşılaştırılınca elimizdeki şâirin Tezkirelerde adı geçmeyen yeni bir şâir olduğu anlaşılıyor. Kelâmî-i Rûmî'nin; *Vekâyi-i Alî Paşa* dışında *Kelâmî Mecmuası* ve *Sehernâme* isimli iki eseri daha vardır. Onun hakkında bütün bildiklerimiz bizzat şâirin bu eserlerde kendisi hakkında doğrudan veya dolaylı olarak verdiği bilgilerle sınırlıdır. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Kelâmî, yukarıda tanıttığımız Câmî-i Rûmî'nin oğludur. *Sa'ādetnâme*'nin başında Câmî, çıkan bir veba salgınında 4 oğlunu birden kaybettiğini haber vermekte idi. Bu hadiseden sonra şâir Kânûnî tarafından o sıralarda bir sel tahribatına maruz kalan Kabenin tamiri işiyle görevlendirilmiş ve üç yıl süren bu görevi takiben Mısır'a dönerek 960 yılında tercümesini bitirmiş. Buna göre

²¹ "Vekâyi-i Alî Pasha": 2003, Association Européenne des Bibliothécaires du Moyen-Orient (MELCOM).

²² "Kelâmî Mahlaslı İki Şâir: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî", *Divân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı 1, 2008, s. 205-240.

Câmî çocuklarını bundan 3-4 sene önce-mesela 956-57 yıllarında- kaybetmiş olmalı. Keza, kesin bir ifade olmamakla birlikte şâirin bütün oğullarının bu dört çocuktan ibaret olduğu farzedilirse Kelâmî'nin hiç olmazsa bu vefâtlardan sonraki bir târihte dünyaya gelmiş olması icab eder. O *Sehernâme* isimli mesnevisinde mahlasının yaşlı babası tarafından verildiğini haber veriyor. Kelâmî'nin mahlasını aldığı sıralarda yaklaşık yirmili yaşlarda olduğu farzedilirse bu hadisenin 980/1572-73 civarında gerçekleştiğini tahmin edebiliriz. Kahire Üniversitesi Kataloğunda (C. 3, nr. 237) *Vekâyî-i Alî Paşa*'nın farklı bir nüshası olan ve "Kasâid-i Bülegâ-i Asr fî Medh-i Alî Paşa Vâli-i Mısır" ismiyle kayıtlı mecmuada yazar adı "Mehmet b. Ahmet Beğ Câmîzâde el-mütehallas bi-Kelâmî" şeklinde kaydedilmiştir. Bu bilgiye nazaran şâirin kendisi tarafından belirtilmeyen ismi de muhtemelen Mehmet olmalıdır.

Bu tahminler dışında eserlerine nazaran Kelâmî hakkında daha kesin târihlere ulaşmak da mümkündür. Mesela, üç küçük mesneviyi muhtevi Kelâmî Mecmuası 1000/1591-92 târihinde telif edilmiştir. Gerek *Vekâyî*'den gerek *Sehernâme*'den anlaşıldığına göre şâirimiz; Hafız Ahmet Paşa (998-1003), Kurt Paşa (1003-1004), Mehmet Paşa (1004-1006) Hızır Paşa (1006-1010) ve nihayet Yavuz Ali Paşa (1010-1012)'nin Mısır valiliği sırasında Mısır'da bulunmuştur. İfadelerine nazaran *Sehernâme* isimli eseri muhtemelen Mehmet Paşa zamanında yazılmışı benziyor. "Vekâyî-i Ali Paşa" ise Malkoç Ali Paşa'nın Mısır'daki icraatlarını anlatmaktadır. Şâirimiz de eserdeki bilgilere göre o sırada Paşanın kâtipleri arasında bulunmakta idi. *Sehernâme*'de şâir sakalının ağardığını ama yine de tazelikten eser kaldığını söyleyerek bize yaşı hakkında bir tahmin yürütme imkânı veriyor. Şayet o tahmin ettiğimiz gibi 960 yıllarında doğmuş ise *Sehernâme*'yi yazma esnasında 45, *Vekâyî*'yi yazarken ise 50 yaşlarında olmalıdır. Bundan başka hayatı hakkında biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edemedik.

Hayatı hakkındaki bu bilgilerden sonra şimdi Kelâmî'nin eserlerini kısaca tanıtmaya çalışalım.

1. Kelâmî Mecmuası: Tunus Milli Kütüphanesinde 9592 numarada kayıtlı 48 varaklık küçük bir mecmuadır.²³

Herhangi bir katalogda başka nüshasına rastlayamadığımız mecmua büyük ihtimalle müellif nüshasıdır. Mecmuanın başındaki bir ibarede hem eserin 1000 târihinde Hafız Ahmet Paşanın valiliği sırasında yazıldığı bildiriliyor hem de içindeki üç küçük eserin adı zikrediliyor. Bu başlığa göre

²³ Kelâmî Mecmuası için bkz. Cihan Okuyucu, "Tunus Milli Kütüphanesindeki Türkçe Elyazmaları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 7-8, s. 135-169.

mecmuadaki üç küçük mesnevinin isimleri şöyledir:

- a. Risâle-i Gazâle
- b. Risâle-i Nîliyye
- c. Hacnâme

2. Vekâyi'-i Alî Paşa

Yavuz Ali Paşa (1010-1012)'nin Mısır valiliği sırasında geçen hadiseleri anlatan ve dolayısıyla Mısır'daki Osmanlı idaresi hakkında verdiği bilgiler bakımından önem taşıyan eser, çok sayıda şâirin Ali Paşa'ya sunduğu şiirleri ihtiva etmesi bakımından aynı zamanda bir nevi şiir antoloji niteliğindeki *Vekâyi-i Alî Paşa*'nın minyatürlü bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Halet Efendi koleksiyonunda 612 numarada kayıtlıdır. Bu eserin biri; "Kasâid-i Bülegâ-yı Asr fî Medh-i Alî Paşa Vâlî-i Mısır adıyla" Kahire'de (Kahire Üniversitesi Kataloğu, I-X, Fotokopi, c.3, nr. 237) diğeri de Bibliothéque Nationale'de (Blochet: 1932, I/29) olmak üzere iki nüshası daha mevcuttur.

3. Sehernâme

Sehernâme, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 181 numarada yanlışlıkla Câmî Beye atfen ve Ravza ismiyle kayıtlı olup toplam 72 varaktan müteşekkil bir mesnevidir. Telif târihi belirtilmemekle birlikte sonda yer alan ve 1003-1004 târihleri arasında Mısır valisi olan Kurt Paşa'yı kötüleyip halefini-muhtemelen Mehmet Paşa- öven ifadelerden eserin hiç olmazsa 1004 târihi veya sonrasında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Esas olarak ahlakî bir mesnevî görünümdeki *Sehernâme* –Câmî bahsinde de ifade ettiğimiz gibi- edebî değerinden çok yazarın kendi hayatı ve babası hakkında verdiği bilgiler bakımından bir ehemmiyeti haizdir ve tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

Sonuç: Sonuç olarak diyebiliriz ki Mısır çevresinde yetişmiş asker şâirlerden olan Câmî hakkındaki karışık tezkire bilgileri hem kendi eserinden hem de oğlu Kelâmînin eserlerinden çıkan yeni bilgilerle kısmen aydınlığa kavuşmuş bulunmaktadır. Aynı edebî çevrenin diğere temsilcilerinin eserleriyle bu bilgiler karşılaştırıldıkça eldeki malumatın daha da zenginleşeceğine kuşku yoktur. Bizim burada daha çok biyografik bilgi bakımından elden geçirdiğimiz *Sa'âdetnâme*'nin hacmi ve zengin içeriğiyle edebiyatımızda konusu Kerbela olan eserler arasında seçkin bir mevkiye sahip olduğuna ve daha kapsamlı incelemeleri hak ettiğine kuşku yoktur.

KAYNAKLAR

- AK, Coşkun, *Bağdatlı Ruhi Dîvânı*, C.1-2, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa,2001
- BLOCHET, E., *Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque Nationale*, C. 1, Paris 1932.
- CANIM, Rıdvan, *Latifi, Tezkiretü 'ş-Şuarâ*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, C. II, İstanbul, 1946.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlana Müzesi Yazmalar Katalogu*, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972.
- GÜNGÖR, Şeyma, *Hadîkatü 's-Sü'edâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , "Hadikatü's-süedâ" C. XV, *TDVİA*, Diyanet Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 1997.
- İPEKTEN, Haluk; İSEN M. vd., *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- İSEN, Mustafa, *Künhü 'l-ahbarın Tezkire Kısmı*, AKM Yayınları, Ankara 1994.
- Kahire Üniversitesi Türkçe Elyazmaları Fihristi*, C. I-X, Fotokopi, C. 3,nr. 237.
- KARABULUT, Ali Rıza; KARABULUT, A. Turan, *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Târîhi İle İlgili Eserler Ansiklopedisi*, C. I, Mektebe Yayınları, Kayseri, Tarih(?).
- KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan, "Hüseyn Vâiz-i Kâşifi" C. XIX, *TDVİA*, Diyanet Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 1999.
- KARATAY, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* C. I-II, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1969.
- KARLITEPE, Mustafa, "Kelâmî Cihan Dede: Hayatı,Edebi kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni", Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi).
- KILIÇ, Filiz, *Aşık Çelebi, Meşâirü 'ş-şuarâ*, C. I, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü 'ş-şuarâ*, C. I, (hazırlayan: İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. III, (yayına hazırlayan: Nuri Akbayır), Târih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- OKUYUCU, Cihan, “Tunus Milli Kütüphanesindeki Türkçe Elyazmaları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2000-2001, sy. 7-8, s. 135-69
- , “Kelâmî Mahlaslı İki Şâir: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî”, *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2008, sy. 1, s. 205-240.
- , “Kelâmî Mahlaslı Şâirler ve Kerbelalı Kelâmî”, *CIEPO*, *Varşav*, Polonya, 2004
- , “Vekayi-i Ali Paşa, Kelâmî's Work and Its Importance in the Classical Turkish Poetry”, *MELCOM. (Association Européenne des Bibliothécaires du Moyen Orient, Beyrut/Lübnan, May. 2003*
- Seyyid Muhammed es-Seyyid Muhammed, *16. Asırda Mısır Eyaleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- SOLMAZ, Süleyman, *Ahdi ve Gülşen-i Şuarası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- TUMAN, M. Nail, *Tuhfe-i Naili*, (hazırlayanlar: Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.
- UZUN, Mustafa, “Câmî-i Rûmî”, C. VII, *TDVİA*, Diyanet Vakfı Neşriyatı, İstanbul 1993.
- WENSINCK, A. J., “Ka’be”, C. VI, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir 1997.
- YAZAR, Sadık, “XVI. Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerîfî'nin Şevâhidü's-şühedâ'sı”, *Turkish Studies*, Vol. IV, No. 2 (15), Nisan 2009, s. 1092-1116.
- YAZAR, Sadık, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).